

I. GİRİŞ

I. 1. Amaç ve Kapsam

Karia Bölgesi'nde yer alan Stratonikeia, Diadokhoslar Dönemi'nde Zeus Khrysaoreus Kutsal Alanı'nın yakınında kurulan bir Makedonia "Katoikia"sı^{*} idi. Zamanla iç Karia'nın söz edilmeye değer bir "Polis"i olan bu yerleşim, giderek Karia Bölgesi'nin "Metropolis"lerinden biri konumuna yükselmiştir.'

Stratonikeia ile ona bağlı kutsal alanlarda ve yerleşimlerde hemen hemen tüm yapıların mermer olması, Stratonikeia'nın krallar tarafından çok pahalı yapılarla süslediğinin antik yazarlarca yazılması, yazıtlarda antik taş ocaklarından söz edilmesi ve Stratonikeia'dan çıkan heykeltıraşlık eserleri, bu kente ait bir heykeltıraşlık ekolünün varlığını akla getirmektedir. Günümüzde de Stratonikeia antik şehrinin bulunduğu bölgede çok sayıda mermer ocağı çalışmaya devam etmektedir.

Stratonikeia kentinin tarihi, mimarisi, seramiği ve yazıtları geçmişten günümüze kadar çok sayıda bilim adamı tarafından ayrıntılı olarak çalışılmasına rağmen, Stratonikeia heykeltıraşlığıyla ilgili çok fazla çalışma bulunmamaktadır. Sadece Ramazan Özgan tarafından 1999 yılında yapılan *Die Skulpturen von Stratonikeia* adlı çalışma heykeltıraşlık konusunda bugün bizler için değerli bir kaynaktır. Günümüz araştırmacılarına ışık tutan bu araştırma dışında, Pfuhl-Möbius'un 1977-1979 yılları arasında yayınlanan dört ciltlik *Corpus*'unda, Stratonikeia kökenli bir grup mezar steli incelenmiştir.

Çalışma konumuzu, Stratonikeia'da ve civarında kaçak kazılar sonucu ele geçen ve satın alma yoluyla Muğla Müzesi'ne kazandırılan Hellenistik ve Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait bir grup mezar steli oluşturmaktadır.

^{*} Koloni hareketleri Makedonia kralı Aleksandros tarafından başlatılmıştır. Katoikia adı verilen kolonilerde askeri yönetim biçimi dikkat çekmekteydi. Bkz. Şahin 1998, 47.

Stellerin ayrıntılı olarak değerlendirilmesinden önce, Karia Bölgesi'nin coğrafyası ve tarihi; kuruluşundan başlayarak Stratonikeia'nın tarihi ve bugüne kadar kentle ilgili yapılan araştırmalar kısaca ele alınmıştır. Daha sonra, çalışmamızın konusunu oluşturan steller ve üzerlerinde betimlenen figür tiplerini içeren bölüme geçilmiştir. Steller, önce form özelliklerinden yararlanılarak stel tiplerine göre kendi içinde Üçgen Alınlıklı Steller, Kemerli Steller, Alınlıksız Çerçevesiz Steller ve Bomos Tipli Steller olmak üzere dört gruba ayrılmıştır. Bu dört grup, stel tiplerinin kökenlerine de değinilerek ayrıntılı biçimde anlatılmıştır.

Ardından, steller figür tiplerine göre ayrılıp, her bir figür tipi gelişim süreci içinde değerlendirilerek Pudicitia, Dioskurides, Askerler, Mantolular ve Hizmetçi-Çocuk Figürleri başlığı altında irdelenmiştir. Pek çoğu Hellenistik Dönem'den itibaren mezar stelleri üzerinde yaygın olarak kullanılan bu tiplerin kökenleri yanında, tipolojik ve stilistik özellikleri de ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Figür tiplerinin benzer örnekler ışığında tarihlendirilmesinde ve stilistik özelliklerinin belirlenmesinde, ana Pfuhl-Möbius Corpus'u başta olmak üzere, çeşitli kaynaklardan yararlanılmıştır.

Katalog çalışmasına stellerin katalog, levha ve resim numaraları verilerek başlanmıştır. Her bir stelin ayrıntılı ölçüleri sıralanmış; Müzeye geliş tarihleri ve Müzeye geliş şekilleri belirtildikten sonra, steller tanımlanmıştır. Katalogda son olarak stellerin üzerindeki Grekçe yazıtların tercümeleri yapılmıştır.

Sonuç olarak çalışmamız kapsamında bulunan mezar stellerini, benzerleriyle karşılaştırarak, figürlerin stilistik ve tipolojik incelemelerini yaparak, yazıtlardan, harf şekillerinden, şahıs isimlerinden, kelimelerin etimolojisinden stelleri tarihlendirmeye ve kronolojik olarak sıralamaya gidilmiştir.

I. 2. Karia Bölgesinin Coğrafyası

Anadolu'nun güneybatısında yer alan Karia Bölgesi'ni¹ kuzeyde, Kelainai'dan (Hellenistik Apameia) doğup Phrygia ve Karia'dan geçerek Miletos civarında denize dökülen² ve Priene ile Miletos arasındaki denizi dolduran³ Büyük Menderes Nehri ile Cevizli ve Karanlık Dağları, doğuda Dalaman Çayı (Indus), Babadağ (Salbakos), Honozdağ (Kadmos) ve Bozdağ, güneydoğuda ise Ege Denizi çevirmektedir. Bölge, bu coğrafi özellikleri ile Ionia, Phrygia, Lydia ve Lykia bölgelerine komşudur⁴.

Karia Bölgesi antik çağda pek çok yerleşim ve uygarlığa ev sahipliği yapmıştır. Bölgede yer alan Bafa Gölü'nün arkasında Beşparmak Dağları yer alır. Latmos, Bafa Gölü'nün de antik ismidir. Bu bölgede A. Peschlow başkanlığındaki Alman ekip tarafından yapılan araştırmalar sırasında keşfedilen kaya resimleri ve buluntular, bu bölgenin en erken tarihini Neolitik Döneme götürmektedir⁵.

J. Yakar'a göre, Giritlilerin Ege'de teşkilatı sağlam bir ticaret ağı vardı. Kariyalılarla birlikte önemli merkezlerine ve Ege'nin doğu kıyılarına doğu Akdeniz'den kalay ve diğer ithal malları getiriyorlardı. Miletos ile daha güneydeki Iasos'un konumu Kariyalı ve Giritli tüccarlara hem doğu Ege kıyıları boyunca diğer kıyı merkezlerine, hem de Batı Anadolu'nun iç kesimindeki yerleşimlere ulaşma imkanı vermektedir⁶.

Suriye'de yer alan Mari'de bulunan iki metinden birincisinde Kaptarulu (Giritli) ve muhtemelen Kariyalı tüccarlardan ve onların Ugarit'te oturan tercümanlarından söz edilmektedir⁷.

¹ Bkz. Ek I.

² Pausanias II.5.3.

³ Pausanias VIII.24.11.

⁴ Laumonier 1958, 8; Özgünel 1979b, 1; Ruzicka 1992, 5.

⁵ Peschlow 2002, 176-193; Gerber 2002, 197.

⁶ Ticaret ilişkileri Karum Dönemi'nde kurulmuştu. Anadolu'da Asur Karum ticaret ağının dağılmasıyla Batı Anadolu limanları ve özellikle Karia'daki limanlar çabucak gelişerek müşterileri artan büyük pazarlar haline gelmişlerdir. Bu müşterilerin arasında kuşkusuz Hititler de vardı. Bkz. Yakar 1976, 123 vd.

⁷ Bu tüccarların Kuzey Suriye'de devamlı oturdukları konutları vardı. Diğer malların yanı sıra kalay satın alıyorlardı ve Akdeniz ile Ege Bölgeleri'ndeki müşterilerine satıyorlardı Bkz. Yakar 1976, 122 vd.

Myken-Akha Uygarlığı Girit'i, onun Ege ve Akdeniz'deki siyasi ve ticari gücünü ele geçirmiştir⁸. Minos kolonilerinin yerini Myken kolonileri almıştır⁹. Anadolu'da sağlam ele geçen Myken kökenli çanak-çömleğinin büyük bölümü Karia Bölgesi'nde bulunmuştur. Bu durum Mykenlerin Karialılar ile yoğun ilişki kurduklarını göstermektedir¹⁰. Myken buluntularının yoğun olduğu Karia Bölgesi Mykenlerle ilkin M.Ö. 1450/1425'te karşılaşmış, ilişkiler 1125/1100 dek sürmüştür¹¹. Anadolu'daki Myken kökenli çok sayıda buluntudan hiçbirisi doğrudan doğruya anavatan Mykenleriyle kolonizasyon yönünden birleştirilememiştir¹². Anadolu'daki Myken yerleşimlerinin en önde geleni ise Troas Bölgesi'ndeki Ahhiyava krallığıdır¹³.

Arkaik Dönem'de, Karia Bölgesi Mısır'la hem siyasi, hem de ticari yönden yakın ilişki kurmuştur. Karialılar XXVI. Sülalenin Mısır'ı yönetmesini sağlamışlardır. M.Ö. 645'den 525'e kadar Nil Nehri'nin Akdeniz'e yakın kolunda o sülalenin özel birlikleri olarak yaşamışlardır¹⁴. Karialılar bir yandan Mısır ile yakın ilişki içindeyken, bir yandan da Phrygia'nın Kimmer istilasıyla yıkılmasından sonra¹⁵ tarih sahnesine çıkan Lydia krallığı ile çok yakın ilişki içine girmiştir. Bu ilişkilerin de çok uzun zaman önce başladığı bilinmektedir. Karialılar, Lydialılar ve Mysialılar efsanevi kralları Kar'ın Lydos'un ve Mysos'un kardeş olduğuna inanıyordu ve bu nedenle kardeş olduklarını düşünüyorlardı. Bu üç kavim Mylasa'daki Zeus Karios kutsal alanında bir araya geliyordu¹⁶. Alyattes'in oğlu Kroisos, Ionialıları, Aiolislileri ve Asia'daki Dorları egemenliği altına alıp onlardan vergi toplamıştır¹⁷. Yine Herodotos'un söz ettiği Asia'daki Dorların, Karia'daki Dorlar olduğunu Pausanias'tan öğreniyoruz¹⁸.

⁸ Yakar 1976, 125; Özgünel 1979a, 1-3.

⁹ Alexiou 1991, 71.

¹⁰ Özgünel 1979a, 6, 18, 213, ve 220.

¹¹ Özgünel 1979a, 215 ve 220.

¹² Özgünel 1979a, 15.

¹³ Macqueen 1968, 178-185.

¹⁴ Herodotos II.152; II.154; II.158; II.159; II.160; II.161; II.162; II.163; II.172; III.10; III.11; Şahin 1987, 1.

¹⁵ Hammond 1986, 126.

¹⁶ Herodotos I.171.

¹⁷ Herodotos I.6.

¹⁸ Pausanias IV.5.3.

Klasik Dönem’de, Pers kralı Kyros II, Lydia krallığını yıktıktan sonra Karia Bölgesi Perslerin eline geçmiştir¹⁹. Kariyalıların Perslere vergi olarak dört yüz talanton gümüş verdiği, ayrıca Pers ordusunda asker olarak hizmet ettiği bilinmektedir²⁰.

Hellenistik Dönem’de, Karia Bölgesi Makedonia Devleti’nin sınırları içerisinde yer almıştır²¹. Karia Bölgesi Pergamon kralı Attalos III’ün vasiyetnamesiyle M.Ö. 130-129’dan itibaren Roma Cumhuriyeti’nin Asia Proconsul’luğu sınırları içine girmiştir²². Tüm bu veriler, tarih boyunca Karia Bölgesi’nin siyasi ve ticari olarak Girit, Myken, Hitit, Asur, Mısır, Lydia, Pers, Makedonia ve Roma uygarlıkları ile ilişki içerisinde olduğunu göstermektedir.

¹⁹ Herodotos I.171; I.174

²⁰ Herodotos III.90; Herodotos VIII.22.

²¹ Kern 1900, 4, Nr. 5; Bury 1913, 679; Pouilloux 1960, 81-84, Nr. 21; Crampa 1969, 124-125; Crampa 1972; Şahin 1975, 177; Mastrocinque 1979; Şahin 1982, 125-126, Nr. 1002; Reger, 1998, 11; Diodoros Siculus XVII.24.1-2; Strabon XIV.2.17; Diodoros Siculus XIX.62.2; Plutarkhos, *Demosthenes* 35.5; 46.4-5; Livius XXXIII 18.

²² Magie 1950, 1vdd; Mansel 1995, 488.

I. 3. Stratonikeia Tarihi

Bugüne kadar yapılan araştırma ve çalışmalar Stratonikeia'nın önemli bir antik kent olduğunu göstermektedir. Bir çok antik kaynakta kentin zenginliği ile ilgili bilgiler bulunmaktadır. Örneğin, Strabon'a göre, Stratonikeia, Karia'nın iç kesimindeki en önemli üç kentten birisidir²³. Bir Makedonia yerleşimi olan bu kent²⁴, Seleukoslar tarafından M.Ö. 3. yüzyılın ilk yarısında kurulmuştur²⁵. Stratonikeia şehrinin kurulduğu bölgenin M.Ö. 276'da Ptolemaiosların elinde olduğu ve M.Ö. 268'de Seleukosların denetimi altına girdiği düşünülmektedir²⁶. Bu nedenle, şehir büyük olasılıkla M.Ö. 276 ile 268 yılları arasında kurulmuştur²⁷.

Stratonikeia adını Antiokhos'un karısı Stratonike'den almıştır²⁸. Stratonike aslında I. Seleukos'un karısıdır. Kral, karısı ile oğlu Antiokhos arasındaki ilişkiyi öğrenmiş ve M.Ö. 294'te karısını oğluna vermiştir. Antiokhos eski üvey annesi ve yeni karısı Stratonike adına Stratonikeia şehrini kurmuştur²⁹. Idrias adını taşıyan bölgede kurulan bu yeni şehirde, Karialılar yaşamıştır. Makedoniali olarak sadece bazı Seleukoslu görevliler ve Makedonia askerleri ikamet etmiştir. Eğer Seleukoslar Stratonikeia'ya Makedonialıları yerleştirmiş olsalardı, şehri M.Ö. 240'da ve 197'de Rodoslulara hediye olarak vermeleri mümkün görülmemektedir³⁰.

Stratonikeia zamanla, kurulduğu bölgenin³¹ ve Karia Bölgesi'nin iç kesiminin bir Metropolis'i olmuştur. Şehrin ve hakim olduğu bölgenin siyasi teşkilatını bir boule'nin belirlediği bilinmektedir. Bölgedeki tüm federasyonların bağlı olduğu bu boule ve arkhon'lar Stratonikeia'nın en yetkili organlarıdır³².

²³ Strabon XIV.2.22.

²⁴ Strabon XIV.2.25.

²⁵ Şahin 1976, 9.

²⁶ Şahin 1976, 32; Şahin 1982, 140, Nr. 1030.

²⁷ Şahin 1976, 1.

²⁸ Stephanos Byzantini, *Ethnikon*, 586.

²⁹ Bean 2000, 81.

³⁰ Şahin 1976, 32; Polybios XXX 31; Livius XXXIII 30, 10-11.

³¹ Bkz. Ek II.

³² Şahin 1976, 34.

M.Ö. 188’de yapılan Apameia Barışı ile Roma Cumhuriyeti Stratonikeia’yı Rodos’a vermiştir³³. Kent, M.Ö. 167’ye kadar Rodos Cumhuriyeti’nin elinde kalmış, bu tarihten sonra Roma Cumhuriyeti tarafından Rodos’tan alınmıştır³⁴. M.Ö. 133’te Pergamon kralı III. Attalos’un ülkesini Roma Cumhuriyeti’ne miras bırakan vasiyetnamesiyle Batı Anadolu’nun tamamı Roma’nın Asia eyaletine dönüştürülmüştür³⁵.

Roma’nın Asia Minor’daki en büyük düşmanı olan ve M.Ö. 120’den 63’e kadar hüküm süren Pontos kralı VI. Mithridates Eupator³⁶, M.Ö. 88 yılında Stratonikeia’yı fethetmiş ve kenti direndiği için cezalandırmıştır³⁷. Roma diktatörü Lucius Cornelius Sulla müttefiki Stratonikeia’nın yardımına koşmuş, Roma’nın çıkarlarını savunduğu için zararlarını telafi etmiştir. Kente kendi yasalarını ve geleneklerini uygulama hakkı tanımış, kentin savaş nedeniyle yaptığı düzenlemeleri kabul etmiş, cesaretsizlik gösteren kentlerin gelirlerini, limanlarını, köylerini, arazilerini Stratonikeia’ya vermiş, kentin dini merkezi olan Lagina Hekate kutsal alanını dokunulmaz kılmıştır³⁸.

M.Ö. 40/39’da Parthlar Labienus’un komutasında Stratonikeia kentine saldırmışlar, saldırı başarısız olunca, Lagina’yı yağmalamışlardır³⁹. Diğer dini merkez olan Panamara’ya düzenledikleri hareket da başarısızlıkla sonuçlanmıştır⁴⁰. Stratonikeia’nın yardımına yine Roma Cumhuriyeti koşmuştur⁴¹. Şehre önce Marcus Cocceius Nerva⁴², daha sonra Augustus⁴³ gelmiştir.

³³ Fraser-Bean 1954, 107.

³⁴ Fraser-Bean 1954, 114.

³⁵ Morkholm 2000, 187.

³⁶ Morkholm 2000, 205.

³⁷ Bean 2000, 81; Appianos, *Mithridateios* cap. 21 § 82.

³⁸ Şahin 1982, 4, Nr. 505; 9, Nr. 507; 10, Nr. 508.

³⁹ Dio Cassius XLVIII 26 3-4; Şahin 1982, 14, Nr. 511.

⁴⁰ Şahin 1981, 10, Nr. 10.

⁴¹ Tacitus, *Annales* III 62.

⁴² Şahin 1982, 12, Nr. 509.

⁴³ Şahin 1982, 14, Nr. 511.

Strabon'a göre, Stratonikeia Roma imparatorları tarafından çok pahalı yapılarla süslenmiş bir şehirdi⁴⁴. Roma İmparatoru Hadrianus Stratonikeia'da yapılar inşa ettirmiş, Stratonikeia da Hadrianupolis adını almıştır⁴⁵. Antoninus Pius, imparatorluğu sırasında (M.S. 138-161) meydana gelen depremde yıkılan Stratonikeia'yı ayağa kaldırmıştır⁴⁶. Bizans Dönemi'nde ise Stratonikeia, Aphrodisias'a bağlanarak dini merkez olmuştur⁴⁷.

⁴⁴ Strabon XIV.2.25.

⁴⁵ Stephanos Byzantini, *Ethnikon*, 586.

⁴⁶ Pausanias VIII.43.4; Şahin 1982, 129, Nr. 1009; Akşit 1985, 211 vd.

⁴⁷ Bean 2000, 83.

I. 4. Stratonikeia'nın Araştırma Tarihçesi

Stratonikeia kentinde⁴⁸ bugüne kadar çok sayıda araştırma yapılmıştır. 1709 yılında İngiliz hümanist ve botanikçi Sherard, Bouleuterion'un duvarına Grekçe ve Latince olarak yazılmış olan Diocletianus'un fiyat listesini kopyalamış ve yayınlamıştır⁴⁹. 1728 yılında aynı yazıtı Chishull, *Monumentum Stratonicense* başlığını verdiği Latince bir özetle tekrar yayınlamıştır⁵⁰. 1743 ve 1755 yıllarında Pococke Stratonikeia'yı ziyaret etmiş, tiyatro, şehir kapısı ve bouleuterion üzerine gözlemlerini yazmıştır⁵¹. 1776 yılında Chandler, Diokletianus'un fiyat listesini tekrar yayınlamış, Pococke gibi, o da gözlemlerini yazmıştır⁵². Şehirdeki anıtların o zamanki durumlarıyla ilgili daha ayrıntılı bilgiler Choiseul-Gouffier'in 1782 yılında ve Ross'un 1850 yılında yazdığı kitaplardan edinilmektedir⁵³. 1838 ile 1852 yıllarında Ch. Fellows kentle ilgili gözlemlerini yazmıştır⁵⁴. 1863 yılında Trémaux, Stratonikeia'nın ilk şehir planını çizmiştir⁵⁵. 1895 yılında Hula ve Szanto, İmparator Tapınağı'na ait bir yazıt yayınlamıştır⁵⁶. 1924 yılında Oppermann⁵⁷, 1950 yılında Magie⁵⁸, 1954 yılında Fraser-Bean⁵⁹ Karia Bölgesi, Stratonikeia şehri ve kültürleriyle ilgili araştırmalar yapmışlardır. 1976'da Şahin Stratonikeia Bölgesi'nin dini ve siyasi yapısını incelemiştir⁶⁰. 1977'de Boysal'ın yönetiminde Stratonikeia'da kazılar başlamıştır⁶¹. 1998'de Tırpan Stratonikeia İmparatorlar Tapınağı'nı çalışmıştır⁶². 2003-2006 yılında başlayan kazılar Şahin tarafından yönetilmiştir.

⁴⁸ Bkz. Ek III.

⁴⁹ Bkz. Özgan 1999, 13, dn. 77.

⁵⁰ Chisbull 1728, 155.

⁵¹ Bkz. Özgan 1999, 12 vd., dn. 82.

⁵² Chandler 1776, 116.

⁵³ Bkz. Özgan 1999, 13, dn. 89 ve 90.

⁵⁴ Fellows 1838, 255; 1852, 190 ve 281.

⁵⁵ Bkz. Özgan 1999, 15, dn. 97.

⁵⁶ Bkz. Şahin 1982, 132, Nr. 1017; Özgan 1999, 15, dn. 99.

⁵⁷ Oppermann 1924, 3.

⁵⁸ Magie 1950, 1 vdd.

⁵⁹ Fraser- Bean 1954, 1 vdd.

⁶⁰ Şahin 1976, 1 vdd.

⁶¹ Boysal 1983, 193; 1985, 519; 1987, 237; 1990, 219; 1992, 117; 1993, 121; 1994, 315.

⁶² Tırpan 1998, 1 vdd.

II. STEL TİPLERİ

Arkeolojide kullanılan stel kelimesinin Grekçesi ΣΤΗΛΗ'dir. Aslında sadece dik duran işaret anlamına gelmektedir⁶³. Steller, üzerlerine yazılmış metinlere göre Onurlandırma Stelleri, Karar Stelleri, Anlaşma Stelleri, Adak Stelleri ve Mezar Stelleri olarak sınıflandırılabilir⁶⁴.

Antik dünyada çok yaygın olarak kullanılan mezar stelleri ve rölyeflerinin kökeni ve gelişimi oldukça erken dönemlere kadar gitmektedir. Bu tip dikmelerin bilinen en erken örnekleri Asur'da ele geçmiştir. Asur'da keşfedilen krallar ve resmi görevliler için yapılmış düzgün işlenmiş dikdörtgen taş bloklar şeklinde dik duran bu örnekler M.Ö. 14. yüzyıldan 7. yüzyıla kadar tarihlenmektedir. Bu stellerin düzeltilerek pürüzsüzleştirilmiş ön yüzlerinde, ölenin kişinin tasviri ile birlikte ismi yer almaktadır⁶⁵. Yine Hitit mezar taşlarında ölen kişinin yemek masasında otururken betimlendiği örnekler vardır. Mezopotamya kültürlerinde mezar üzerine stel dikme alışkanlığı ise alışılmış değildir⁶⁶.

Myken kuyu mezarlarından gelen düzgün biçimlendirilmiş, rölyefli ya da rölyefsiz mezar stelleri ve Mykenai Akropolisi'nin eteğindeki geç Myken oda mezarlarının duvarları içine yerleştirilen mezar stellerinin benzerleri, Myken Dönemi sonrasında da kullanılmaya devam etmiştir. Ancak Myken mezar stelleriyle Grek mezar stelleri arasında bir bağlantı kurulup kurulamayacağı konusunda tartışmalar vardır. Mezarlar üzerine taş dikme geleneğinde geç Myken ve Sub-Myken Dönemleri'nde bir azalma olmuştur. Arkaik Dönem sonrasında mezar stelleri çok farklı bir form ve teknikle karşımıza çıkmış ve gelişimini geç antik çağlara kadar devam ettirmiştir. Dolayısıyla, böyle bir bağlantı konusunda kesin bir yargıya varmak mümkün değildir.

⁶³ Johansen 1951, 68, dn. 1.

⁶⁴ Woodhead 1992, 35 vdd.

⁶⁵ Johansen 1951, 70 vd.

⁶⁶ Johansen 1951, 79.

Ele geçen verilere göre, Attika mezar stellerinin düzenli olarak kronolojik bir sıralamaya tabi tutulması ancak Myken sonrası dönemde, Atina'da, Eleusis'de ve Thera'da Geometrik ve Erken Arkaik Dönem mezarlarında yapılan sistemli kazılarda bulunan çok sayıda kaba ve şekilsiz mezar taşlarının incelenmesi ile mümkün olabilmektedir.

Adı geçen yerlerde ele geçen mezar stelleri, gösterişsiz formda olup, genellikle 50 ve 100 cm. arasında değişen yüksekliğe sahiptirler. Derinlikleri ise sadece rölyefli sınırlar biçimindedir. Teknik olarak bu örnekler kabaca yontulmuş dikdörtgen bloklar ve levhalar şeklindedirler⁶⁷. Tüm antik çağ boyunca mezar stelleri genellikle Attika mezar stellerinin geleneğini yansıtır biçimde şekillendirilmişlerdir. Bununla birlikte, Anadolu'da farklı bölgelerde mezar stelleri, kendine özgü formlarıyla ayrı bir yere sahiptirler. Örneğin Troas'da Neandria yakınlarında bulunan bir mezarda tipolojik olarak Attika stellerinden çok farklı yapıda mezar stelleri ele geçmiştir. Yükseklikleri 2 ile 4 metre arasında değişen bu stellerin dış hatları, bir insan figürünü andırmaktadır⁶⁸. Ayrıca Ionia Bölgesi'nde Hellenistik Dönem'de üretilen mezar stelleri genel yapılarıyla kendilerine özgü çok nitelikli bir sanatsal özelliğe sahiptir⁶⁹.

Attika'da bilinen en eski mezar steli olasılıkla M.Ö. 10. yüzyıla tarihlenmektedir. M.Ö. 10-8. yüzyıl Geometrik Dönem Attika mezar stelleri kabaca işlenmiş bloklar halindedir. Bu blokların büyük kapların yanında bulunması, bu kaplarla mezarlara sıvı sunular yapıldığını ve mezarla bağlantılı dini ritüellerin yerine getirildiği düşündürmektedir⁷⁰.

Bilinen en eski figürlü mezar stelleri Girit'te Prinias yakınlarında ortaya çıkarılmıştır. Bu mezar stellerinin arka kısımları ve kenarları ise ön yüzlerinin tersine çok kaba işlenmiştir. Çok özenli biçimde düzleştirilip pürüzsüzleştirilen ön yüzlerine ise ölenin tasviri kazınmış ve bu kazıma çizgilerin içi boyanmıştır. Bu tasvir stili tamamen Girit'e ait olduğu bilinmektedir ve Girit mezar stelleri yaklaşık olarak M.Ö. 7. yüzyılın ortalarına tarihlenmektedir⁷¹.

⁶⁷ Johansen 1951, 65 vd.

⁶⁸ Johansen 1951, 67, Fig. 28.

⁶⁹ Yaylalı 1979, tüm resim ve levhalar.

⁷⁰ Johansen 1951, 66 ve 69; Richter 1961, 9.

⁷¹ Johansen 1951, 80 vd.

Mezar heykelleri M.Ö. 600'den önce Dipylon mezarlığından çıkan bir kurosla başlatılmaktadır. Fakat figürlü stel Grek mezarlarında daha önce, M.Ö. 7. yüzyılda görülmektedir. Figürlü mezar stellerinin Doğu etkisi altında Ionia'da doğduğu ve oradan Kıta Yunanistan'a gittiği konusunda kabul gören düşünceler oldukça yaygındır. Ionia kökenli mezar stelleri Arkaik Dönem'in sonuna kadar genellikle tasvirsiz olarak betimlenmişlerdir. Ancak bunların içinde istisna örnekler de bulunmaktadır. Örneğin Phrygia Dorylaion'da bulunan bir stel, bu tip istisna örneklerden birisidir⁷². Biçimi ve bezemesi Calvert steliyle⁷³ benzerdir. Dorylaion stelinin üst kısmında Calvert steliyle benzer tipte volütlü bir antemion işlenmiştir. Dorylaion stelinin üzerinde yer alan volütlü antemion, Ionia stilindedir ve malzemesi yerel Phrygia taşı değil, adalardan gelen mermerdir. Ionialı bir heykeltraşa ait olan eser M.Ö. 525'e tarihlenmektedir.

Yaklaşık M.Ö. 610-525'e tarihlenen Attika mezar stelleri, Tip I a, b ve c olmak üzere üç kategoriye ayrılmaktadır. Parçaları birbirinden bağımsız işlenen bu mezar stelleri kaide, ana gövde, başlık ve başlık üstünde bir sphenksten oluşmaktadır. Tip I a ve b'nin başlığı içbükey⁷⁴ formdadır. Tip I b'de başlıkta çifte volüt vardır. Bu başlığın kökeni Mısır'a uzanmaktadır. Tip I c'nin başlığı lyra biçimli ve volütlüdür. Bu başlıkların kökeni Ionia'ya gitmektedir⁷⁵. Tip I a M.Ö. 610-575 arasında⁷⁶, Tip I b M.Ö. 575-545 arasında⁷⁷, Tip I c ise M.Ö. 550-525 arasında⁷⁸ yaygındır.

M.Ö. 6. yüzyılın ortasından sonra, yaklaşık M.Ö. 530-500 arasında Tip II a ve b olarak sınıflanan mezar stelleri ortaya çıkmıştır. Sphenksli başlığın yerini palmetli başlık almıştır. Bu tarihlere ait stellerde genellikle Palmetli başlıklarda da volüt vardır. Tip II'nin başlığı ana gövdeden ayrı olarak değil, ana gövdeyle birlikte işlenmiştir. Volütlü ve palmetli başlık standart haline gelmiş ve uzun yıllar kullanılmıştır⁷⁹.

⁷² Johansen 1951, 76 vdd. Fig. 34 a-b.

⁷³ Johansen 1951, 74, Fig. 31.

⁷⁴ Richter 1961, 20.

⁷⁵ Richter 1961, 2.

⁷⁶ Richter 1961, 9 vd.

⁷⁷ Richter 1961, 15 vd.

⁷⁸ Richter 1961, 27 vd.

⁷⁹ Richter 1961, 2 vd; 37 vd.

İonia kökenli mezar stelinin Erken Arkaik Dönem safhasını, Miletos'un koloni bölgesi olan Kerç'te bulunan steller temsil edilmektedir. Bu tip stel üst kısmı yuvarlatılmış ve düzgün yontulmuş ince taş bir levhadır. Ön yüzüne Kıbrıs-Fenike tipinde geniş volüt-palmet bezemesi işlenmiştir⁸⁰.

M.Ö. 450'de Tip II c olarak sınıflanan örneklerde, stellerin dikine uzunluğu azalırken, gövde kısmı iki figürün yan yana gelebileceği biçimde yatay olarak genişlemiştir⁸¹. Bu form daha sonraki dönemlerde çok fazla rağbet görmüş, özellikle Hellenistik Dönem ve sonrasında steller yatay olarak çok fazla genişleyerek çok sayıda figürün bir arada tasvir edebileceği bir görünüm kazanmıştır. Böylece stel formuna bakarak Klasik Dönem stelleri ile, Hellenistik Dönem stellerini şekilsel olarak ayırt edebilmek daha mümkün olabilmektedir.

Şekilde ve teknikte meydana gelen değişiklikler, Arkaik Dönem sonrasında mezar stellerinin çok farklı bir form ve teknikle karşımıza çıktığını ve gelişimini sürekli olarak devam ettirdiğini göstermektedir. Bununla birlikte stellerin ana hatları daha Arkaik Dönem'de bile kesin biçimde belirlenmiştir. Mezar stellerinin ana gövdesinde betimlenen genç yaşta ölen mezar sahiplerinin genel görüntüleri, Arkaik Dönem kuroslarının görünümüne çok benzerdir. Özellikle mezar rölyeflerindeki gençlerin anatomik gelişimi, kurosların anatomik gelişimini yakından takip etmektedir. Bu da serbest heykeltraşlık eserleri ile, kabartma heykeltraşlığının birbirine paralel geliştiğinin bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla mezar rölyeflerindeki figürler ile, Arkaik Dönem kuroslarını karşılaştırmak, mezar stellerini tarihlemeye imkan vermektedir. Ana gövdede resmedilen rölyefler de, kuroslar gibi, sol bacakları ilerde, kollar aşağı inik biçimde frontal duruşta ayakta durmakta ya da daha serbest biçimde kolları kalkıktır ve ellerinde çeşitli nesneler tutar biçimde göstermektedir⁸².

⁸⁰ Johansen 1951, 73.

⁸¹ Richter 1961, 55.

⁸² Johansen 1951, 90-92, Fig. 42-44; 106, Fig. 55; Richter 1961, 22, Fig. 81, 83-85; 23-24, Fig. 90, 95.

Bu tip sanatsal paralellikler sadece heykel ve rölyef sanatı ile de sınırlı değildir. Sanatçılar seramikte ve mimaride de, heykeltraşıklıkta kabul edilen tipleri kullanmışlardır⁸³. Tüm bu sanatsal koşutluklara rağmen, steller bölgelere göre de birbirinden farklı biçimler gösterebilmektedir. Örneğin Anadolu'da Ionia Bölgesi'nde Hellenistik Dönem'de üretilen mezar stelleri genel yapılarıyla kendilerine özgü çok nitelikli bir sanatsal özelliğe sahiptir⁸⁴.

Teknikte, formda görülen kronolojik gelişimler ve farklılıklar yanında steller, konu bakımından da çok farklı biçimlerde yapılabilmektedir. Mezar stelleri içerisinde örneklerimiz içinde olmamasına rağmen, en yaygın işlenen konu ölü yemeği sahnesidir. Pek çok mezar steli üzerinde ölümden sonraki yaşama olan inançla stelin üzerinde betimlenen kişiler yer içer vaziyette tasvir edilmişlerdir⁸⁵. Hellenistik Dönem'de, Klasik Dönem'in tersine, mezar stelleri üzerinde betimlenen kişilerin sayısında çok büyük bir artış olmuştur. Mezar stellerinde figürün tek başına yattığı durumlarda ölenin kimliği konusunda bir sorun yoktur. Ancak bazı stellerde figürler, klinede ikili ya da üçlü biçimde karşımıza çıkarlar.

Ayrıca mezar stelleri üzerinde karşımıza çıkan sahnelerin ölen kişinin evinde mi, açık bir alanda mı ya da mezarlık alanında mı geçtiği konusunda da kesin bir yargıya ulaşmak her zaman mümkün değildir. Örneğin, bazı mezar stellerinde klinenin yanında mezar taşları işlenmiştir⁸⁶.

⁸³ Richter 1961, 1 vdd.

⁸⁴ Yaylalı 1979, Tüm resim ve levhalar.

⁸⁵ Ölü yemeği sahneli stellerle ilgili en kapsamlı ve erken çalışmalardan bir tanesi Horn tarafından yapılmıştır. Bkz. Horn 1972, levha ve metin. Touchelt, olgun ve Geç Hellenistik Dönem kabartmalarının farklılıklarını belirlemeye çalışmış ve Doğu sanatının yemek sahneli stellerini ayrıntılı olarak incelemeye çalışmıştır. Bkz. Tuchelt 1979; Pfuhl-Möbius tarafından yapılan ve pek çok merkezden toplanmış mezar kabartmalarını kapsamlı biçimde inceleyen çalışmada bizim için önemlidir. Pfuhl-Möbius 1977-1979.

⁸⁶ Pfuhl-Möbius, 1977, Taf. 219, Nr. 1520; Taf. 270, Nr. 1883; Taf. 221, Nr. 1535; Taf. 287, Nr. 1990; Taf. 288, Nr. 2001; Taf. 291, Nr. 2009.

Pek çok yazıt ölü ile canlının mezar taşları üzerinde birlikte betimlendiğini göstermektedir. Her ne olursa olsun mezar stelleri üzerinde karşımıza çıkan figürler, yaşayan ve ölenleriyle aileler olmalıdır. Bununla birlikte mezar stelleri üzerinde adak kabartmalarının tersine, tapınma ve kurban sahneleri pek işlenmemiştir. Bununla birlikte kurban sahnesini içeren tekil betimlemeler de vardır ve bunun en güzel örneği Samos'ta ele geçen üzerinde ölü yemeği ve kurban sahnesinin işlendiği bir mezar stelidir⁸⁷. Bu tip örneklerde yemek ve kurban bir bütün içinde kaynaşmıştır⁸⁸.

Hellenistik Dönem'de heykeltıraşlık alanında büyük bir artış görülür ve özellikle de M.Ö. 2. yüzyılda serbest heykeltıraşlık için olduğu kadar, mezar stelleri için de altın bir çağdır. Bu döneme ait örneklerde tipoloji tam gelişmiş, mezar kabartmaları üzerinde betimlenen figürler ile serbest heykeller arasındaki bağlantının tam olarak kurulmuş, stellerin sayılara M.Ö. 3.yüzyıl örnekleri ile karşılaştırılmayacak kadar çok artmıştır.

Bu tip örnekler aynı zamanda kendi tipolojilerini oluşturarak, Klasik Dönem geleneğinden yavaş yavaş bir kopuş göstermektedirler. Özellikle de Anadolu Hellenistik Dönem'de her alanda olduğu gibi heykel sanatında da büyük bir atılım içine girmiştir. Örneğin Batı Anadolu'daki en önde gelen merkezlerden biri olan Bergama, heykeltıraşlık alanında önemli bir konuma sahiptir. İskender sonrası Attalos krallığı önderliğinde yapı ve heykeltıraşlık alanında önemli faaliyetler yürütülmüş pek çok merkezde sanatçılar ortak çalışmalar yürütmüşlerdir. Bu dönemde mezar stellerinde de bunlara paralel bir gelişim ortaya çıkmış, Rodos ve Samos'ta da Hellenistik Dönem'de sanatsal faaliyette büyük bir artış olmuştur.

⁸⁷ Pfuhl- Möbius, 1977, Taf. 263, Nr. 1834.

⁸⁸ En önemli Heros simgeleri arasında Yılan, at, savaş aletleri ve köpekler bulunmaktadır.

Bu tezde incelediğimiz mezar stelleri figür tiplerinde olduğu gibi, çerçevelerinde de farklı form ve özelliklere sahiptirler. Dolayısıyla da farklı alt başlıklar halinde ele alınmalıdır. Çerçeve formlarına bakılarak bu steller: Üçgen Alınlıklı Steller, Kemerli Steller, Alınlıksız Çerçeveli Steller ve son olarak Bomos Tipli Steller olmak üzere dört ana başlık altında değerlendirilebilirler. Dış çerçevelerindeki çeşitlilikler yanında, stel yüzeyinin farklı biçimlerde şekillendirilmesinden kaynaklanan farklılıklar da bulunmaktadır.

II. 1. Üçgen Alınlıklı Steller

II. 2. Kemerli Steller

II. 3. Alınlıksız Çerçeveli Steller

II. 4. Bomos Tipli Steller

II. 1. Üçgen Alınlıklı Steller

İncelediğimiz stellerden üçünde üst kısım üçgen alınlık biçiminde şekillendirilmiş olmalıdır (Kat. 1-3, Lev. I-VIII, Res. 1-16). Bu stellerin üst kısımları büyük ölçüde kırıldığından ayrıntılı bir tanımlama yapmak zordur. Bununla birlikte mezar stellerinde en yaygın olarak kullanılan üst yapı formu üçgen alınlıktır ve bu tip steller Anadolu ve Kıta Yunanistan’da pek çok merkezde yoğun biçimde ele geçmiştir.

Mezar stellerinde üst yapı olarak alınlığın kullanılması ilk kez Arkaik Dönem’de görülür⁸⁹. Alınlık kullanımı özellikle Hellenistik Dönem ve sonrasında yaygın bir biçimde kullanılmaya devam eder. Klasik Dönem stellerinde üst yapı olarak alınlığın kullanılması çok fazla tercih edilen bir form biçimi değildir. Arkaik ve Klasik Dönem’de stellerin üst çerçeveleri genellikle düzdür ve figürlerin başları çerçeveye değer biçimde verilmektedir. Bazen de stelin üst kısmı, Daskyleion’dan ele geçmiş ve şimdi İstanbul Arkeoloji Müzesi’nde bulunan Geç Arkaik Dönem’e tarihlenen bir stelde olduğu gibi, palmet biçiminde işlenmiştir⁹⁰. Yani, Klasik Dönem’de üst yapıdaki bezemeler hem süsleyici, hem de tamamlayıcı motif olarak karşımıza çıkabilmektedir.

⁸⁹ Örneğin bkz. Basel’deki Doktor steli, Neumann 1979, 31, Taf. 17a.

⁹⁰ Pfuhl-Möbius 1977, Taf. 2, Nr. 3.

Bu tipteki stellerin en güzel örneklerinden bir diğeri geç 6. yüzyılın sonuna tarihlenen Borgia stelidir⁹¹. Başka bir örnek ise Trakya'da bulunmuş olan ve Komotini Arkeoloji Müzesi'nde sergilenen M.Ö. 6. yüzyıla tarihlenen palmetli steldir⁹². Arkaik ve Klasik Dönem'de stel çerçeveleri, Hellenistik ve Roma Dönemi örneklerinden farklı olarak dar bir dikit görünümündedir.

Klasik Dönem sonrasında yaygınlaşan üçgen alınlıklı stellerin en görkemli örnekleri üçgen alınlıklı, tepe ve köşe akroterli, tympanon kısmı rozet ya da kalkan bezemeli, nadiren silmeli, arşitrav, ante ve yan kenarlarındaki sütunlarıyla naiskos biçimlidirler. Alınlıklı stellerin tümünde üst kısım tepeye doğru üçgen biçiminde daralmakta ise de, açısal bazı farklılıklar gözlemlenebilmektedir. Bununla birlikte üçgen alınlık formuna sahip stellerin özünde tapınak mimarisi ile bağlantılı pek çok özelliği bir arada görmek mümkündür. Örneğin, Smyrna'da bulunmuş ve Pergamon Müzesi'nde sergilenen mezar steli, alınlığı, akroteri, arşitravı ve sütunlarıyla, tıpkı bir tapınağın ön cephesini anımsatmaktadır⁹³. Dolayısıyla da mezar stelleri, Ion düzenli tapınakların ön ya da yan yüzlerine öykünmüşlerdir ve birer küçük tapınak modelindedirler⁹⁴.

Stel alınlıklarında rozetler, kalkan ya da çiçekler süsleyici bezeme motifi olarak kullanılabilmektedir. Rodos'tan bulunmuş ve Napoli Müzesi'nde sergilenen M.Ö. 4. yüzyılın ortasına tarihlenen stelin alınlığında siren betimlenmiştir⁹⁵. Yine Rodos'ta Akandia Nekropolinde bulunmuş ve Rodos Arkeoloji Müzesi'nde sergilenen M.Ö. 3. yüzyıla tarihlenen stelin alınlığında ise kalkan motifi işlenmiştir⁹⁶. M.Ö. 2. yüzyılın 2. yarısına tarihlenen stelin alınlığında da kalkan motifi vardır⁹⁷. Alınlığında rozet ya da kalkanla doldurulanlar, genellikle daha ince bir işçiliğe sahiptirler. Örneğin Stratonikeia stelinde (Kat.2, Lev. V, Res. 9)'un alınlık tahrip olduğundan, alınlığın içindeki bezeğin rozet mi, yoksa başka bir motif mi olduğu belirlenememiştir. Bununla birlikte stelin alınlığı ile niş arasındaki kısımda bir çelenk motifi işlenmiştir. Ephesos'da bulunmuş, Ashmolean Müzesi'nde sergilenen stelin alınlığı çiçek motifi ile bezenmiş, alınlıkla figür arasındaki arşitrav kısmı ise çelenk ve yazıt ile süslenmiştir⁹⁸. Ayrıca alınlık

⁹¹ Pfuhl-Möbius 1977, Taf. 4, Nr. 12.

⁹² Pfuhl-Möbius 1977, Taf. 7, Nr. 20.

⁹³ Pfuhl-Möbius 1977, Taf. 66, Nr. 405

⁹⁴ Fıratlı 1965, 271.

⁹⁵ Pfuhl-Möbius 1977, Taf. 12, Nr. 49.

⁹⁶ Pfuhl-Möbius 1977, Taf. 53, Nr. 289.

⁹⁷ Pfuhl-Möbius 1977, Taf.33, Nr. 149.

⁹⁸ Pfuhl-Möbius 1977, Taf. 38, Nr. 178.

kısımının boş bırakıldığı örnekler de bulunmaktadır. Özellikle alınlıkla figürlerin bulunduğu alan arasındaki bölüm süslemelerle doldurulmuştur⁹⁹. Alınlığı boş bırakılmış steller ise daha sade bir form gösterirler¹⁰⁰. Stellerin üst kısmını taçlandıran alınlıklar ya arşitrav diyebileceğimiz boş yüzeyin üzerine ya da kenarlardaki plasterlerin veya kenar çerçevesinin üzerine oturur. Alınlıklar ise genellikle dikdörtgen biçimindeki niş üzerine yerleştirilir¹⁰¹.

M.Ö. 3. yüzyıl örneklerinde resim alanı, stel bloğunun ortasına açılmıştır. Resim sahası yüzeyseldir. Figürler alçak kabartma tekniğinde işlenmişlerdir. Geniş bir arşitravdan sonra, alınlık şeklinin çizgisel olarak belirlendiği masif bloğa geçilir. Geçişte olması beklenen fascia gibi görünüşe canlılık kazandıran diğer mimari öğelere yer verilmemiştir. Alınlık basık veya yüksek olabilir, bunun yanı sıra yine şematik de olsa tepe ve kenar akroterleri ile birlikte dir.

M.Ö. 2. yüzyılla birlikte, dönemin stiline uygun olarak resim alanı kenarlara doğru genişler, derinlik kazanır. Rölyefler biraz daha plastik işlenir. Ancak, sıralanan bu gelişmeler alınlıkta izlenememektedir. Fark, erken örneklerde arşitrav denebilecek boşluğun hala geniş olmasına karşın, zaman ilerledikçe bu farkın daralmasıdır. Özellikle Roma Dönemi'nde görülen alınlığın yatay ve dikey çizgilerinin ve akroterlerin plastik işlenmesi, sonuçta tympanon'un derinlik kazanması farklı özellik olarak dikkat çekmektedir.

Roma Dönemi'ne gelindiğinde, alınlıkla resim alanı arasındaki arşitravın tamamen ortadan kalktığını, buna ilaveten alınlığın masif blok üzerine işlendiğini, ancak dikey ve yatay çizgilerin tamamen plastikleştiğini görüyoruz. Belki yer darlığı nedeniyle tepe akroterleri işlenmemiş, yan akroterler ise palmet şeklinde dalgalı çizgilerle hareketlendirilmiştir.

⁹⁹ Bkz. Kat. 1'deki stelimizde, niş içerisinde fakat oturan figürün başının bir kısmını da içine alacak biçimde alınlığın hemen altı oldukça süslü biçimde işlenmiştir.

¹⁰⁰ Atalay 1988, 11.

¹⁰¹ Saraçoğlu 1997, 19.

Burada incelediğimiz örneklerden Kat. 1, Lev. I, Res. 1'in, niş biçimi ve genel formuyla üçgen alınlıklı stellerle uyumludur. Nişin hemen altında sahnenin sanki ölen kişinin evinde geçtiğini hissettiren oldukça süslü bir perde yer alır. Stelin arka zemini bir fon görevi üstlenmiş, niş içinde yer alan figürler sanki formdan bağımsız gibi işlenmiştir. Dekoratif yapıdaki bu perde de ikinci bir fon vazifesi görür. Nişin hemen altında Grekçe yazıt vardır ve stel kaide ile son bulmaktadır.

Kat. 2, Lev. V, Res. 9'da; Üçgen Alınlıklı Stel daha dar ve uzun bir yapıdadır. Üçgen alınlık formu ile orantılı olarak üst kısım tepeye doğru daralmaktadır. Çerçeve kenarlarında tahribat ve aşınma yoğundur. Üst kısmı büyük ölçüde kırılan alınlığın ortasında rozet işlenmiştir. Alınlık direk dikdörtgen niş üzerine değil, silme üzerine oturmuştur. Alınlıkla niş arasındaki bölümün ortasında çelenk motifi işlenmiştir. Dikdörtgen niş içindeki iki erkek dışa çıkıntı yapmış bir kaide üzerine basmaktadırlar. Bu çıkıntı aynı zamanda nişin alt çerçevesini oluşturmaktadır.

Kat. 3, Lev. VII, Res. 13'de yer alan üçgen alınlıklı stelimiz, Kat. 2, Lev. V, Res. 9'dan hem daha geniş ve yayvan formda, hem de alınlığı doğrudan dikdörtgen biçimli niş üzerine oturmaktadır. Figürler oldukça geniş bir alana yerleştirilmiş, diğer üçgen alınlıklı stellerde olduğu gibi, taş bloğun belirli bir kısmı figürlere ayrılmamıştır. Bu da büyük ihtimalle dönem özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır.

II. 2. Kemerli Steller

Özellikle Delos'ta çok yaygın olan kemerli stellerin tekil örnekleri M.Ö. 4. yüzyılda görülmekle birlikte, yaygın olarak Hellenistik Dönem'de işlenmeye başlar. Bu dönemde Kıta Yunanistan'da ve Anadolu'da çok sayıda kemerli stelin varlığı bilinmektedir¹⁰².

M.Ö. 2. yüzyılda oldukça sık uygulanan kemer alınlık, Cremer'e göre, genellikle kadınlara adanan stellerde daha yoğun kullanılmıştır¹⁰³. M.Ö. 1. yüzyıldan itibaren yapılarda da bezeme ögesi olarak sıkça görülen kemer alınlık zamanla yaygın biçimde

¹⁰² Saraçoğlu 1997, 24; Pfuhl-Möbius 1977, Taf. 81, Nr. 525; Nr. 698, Abb. 53.

¹⁰³ Cremer 1991, 99.

değişik yerlerde kullanım görür¹⁰⁴. Kemerli stellerde figürlerin içine yerleştirildiği nişler üste doğru doğallıkla yuvarlaklaşır ve figürler doğrudan kemer içine girer. Örneklerimizde olmamakla birlikte, çalıştığımız bölge olan ve stellerin işçiliğini yansıtan Stratonikeia’da bulunmuş Kemerli Stellerin bazılarında, yanlarda Ion, Korint ve Dor başlıklı sütunlar işlenerek naiskos mimarisi oluşturulur ve görüntü zenginleştirilir¹⁰⁵.

İncelediğimiz örnek (Kat. No. 5, Lev. X-XI, Res. 19-21), kemer alınlıklıdır ve köşelerinde birer akroter bulunmaktadır. Kenarları itinalı biçimde düzeltilmiş ve figürün yerleştirildiği iç alana derinlik verilmiştir. Dikdörtgen niş içinde, cepheden erkek büstü yer alır. Oldukça sade yapıda ancak kaliteli bir işçiliğe sahiptir. Figür fondan bağımsız durmakta, özellikle baş sanki fondan kopmuş izlenimi vermektedir. Böylece de derinlik vurgulanmaktadır.

II. 3. Alınlıksız Çerçeveli Steller

Özellikle Kilikia Bölgesi’nde bu teknikte yapılmış çok sayıda örneğe rastlanır. Bilindiği üzere erken dönem stellerinde figürlerin betimlendiği sahneyi net bir biçimde sınırlayan çerçeve , Hellenistik ve Roma Dönemi’nde de devam eder. Ancak Hellenistik Dönem sonuna doğru eskisi kadar vurgulanmaz, çerçeve derinliği azalmaya başlar, daha sonraları ise tümüyle kaybolur. Yazıtlı ya da yazıtsız, üzerinde kabartma bulunan dikdörtgen biçimli taşları işlemek eski Ön Asya’da yaygındır. Lykia Bölgesi’nde de erken dönem nitelikli örneklerle rastlanılmaktadır¹⁰⁶.

(Kat. 5, Lev. IX, Res. 17-18)’de yer alan Alınlıksız Çerçeveli, fakat kemer nişli stel ince bir işçiliğe sahip değildir. Çerçeve oldukça sade kesilmiş ve kemer niş içerisine ayakta, tek başına cepheden betimlenen bir asker figürü yerleştirilmiştir. İstanbul Arkeoloji Müzesi’nde sergilenen başka bir stel de çerçeveli, kemerlidir¹⁰⁷. Yine örneğimize benzer üç örnek İstanbul Arkeoloji Müzesi’nde sergilenmektedir¹⁰⁸.

¹⁰⁴ Pfuhl-Möbius 1977, Taf. 40, Nr 191; Taf. 69, Nr. 420; Taf. 130, Nr. 883-884; Taf. 131, Nr. 885, 888.

¹⁰⁵ Pfuhl-Möbius 1979, Taf. 307, Nr. 2136; Özgan 1999, Taf. 55, Res. b-c.

¹⁰⁶ Saraçoğlu 1997, 26.

¹⁰⁷ Pfuhl-Möbius 1977, Taf. 42, Nr. 204.

¹⁰⁸ Pfuhl-Möbius 1977, Taf. 42, Nr. 211-213.

II. 4. Bomos Tipli Steller

İncelediğimiz örnekler içerisinde (Kat. 6, Lev. XI-XII, Res. 22-23)'de yer alan stelimiz bomos tipinde işlenmiş bir mezar stelidir. Stelimizin sağ üst kısmı oldukça tahrip olmuştur. Bomos Tipli Stelin ortası diğer örneklerimizde de olduğu gibi niş biçimlidir, fakat burada stelin silindirik formuna bağımlı kalınarak bir niş açılmış ve büst, stelin formuna uygun biçimde yüzeye yerleştirilmiştir. Stelin alt kısmı ise yekpare biçimde açılarak kaideyi oluşturmuştur.

Yine İstanbul Süleymaniye'de bulunmuş ve şimdi İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde sergilenen Traianus Dönemi'ne (M.S. 98-117) ait mezar steli, örneğimize stel formu açısından örnek verilebilir¹⁰⁹. Her iki örnekte de teknik ve stilistik olarak benzer özellikleri görmek mümkündür.

¹⁰⁹ Pfuhl-Möbius 1979, Taf. 311, Nr. 2180.

III. FİGÜR TİPLERİ

III. 1. Oturan Figür

3.1.1. Pudicitia Tipi

III.2. Ayakta Duran Figürler

3.2.1. Dioskurides Tipi

3.2.2. Asker Tipi

3.2.3. Mantolular

III.3. Çocuk ve Hizmetçi Figürleri

III.1. Oturan Figür

İncelediğimiz stellerin birinde profilden betimlenmiş bir kadın yer alır (Kat. Nr.1 Lev. I-III, Res. 1-5). Mezar stelleri üzerinde bu tipte betimlenen figürler oldukça yaygındır ve Klasik Dönem'den itibaren fazla değişime uğramadan sürekli olarak kullanılmıştır. Bu tipte işlenen stellerde oturan kadınlar genelde khiton üzerine himation giyerler. Ayakları tornalanmış ince işçilikli bir diphros üzerinde oturan kadın, bakışlarını karşısındaki küçük kıza doğru yöneltmiştir. Kentin saygın kişilerinin genellikle gösterişli koltuklar üzerinde oturdukları düşünülmektedir¹¹⁰.

Mezar stelleri dışında, M.Ö. 5. ve 4. yüzyıllarda özellikle Güney İtalya kökenli vazolar üzerinde de Pudicitia tipinde oturan kadınların resmedildikleri bilinmektedir¹¹¹. Bunun en güzel örneklerinden birisi, Güney İtalya'da ele geçmiş Klasik Dönem'e tarihlenen bir loutrophoros'dur¹¹². Yine Klasik Dönem'den, Sabouroff Ressamı'na ait kırmızı figür tekniğinde boyanmış bir lekythos üzerinde arkalıklı bir oturma üzerinde

¹¹⁰ Saraçoğlu 1997, 47.

¹¹¹ Trendall 1989, 51, Res. 55; 71, Res. 91; 185, Res. 305.

¹¹² Burada oturan birden fazla kadın vardır. Loutrophoros'un oldukça uzun olan boynunun üzerine yüksek kabartma tekniğinde bir kadın başı aplik edilmiştir ve vazanın tümü boyanmıştır. Bir kısmında, tek başına, elinden destek alarak dörtte üçlük bir dönüş yaparak oturmuş bir kadın betimi vardır. Khiton üzerine himation giymiştir ve etrafında kendisine hizmet eden hizmetçileri resmedilmiştir. Vazonun diğer yüzünde yan yana oturmuş iki kadın vardır. Bunların yüzlerinden korku ve üzüntüleri görülebilmektedir. Bkz. Trendall 1989, 150, Res. 255-256.

profilinden işlenmiş bir kadın oturmaktadır¹¹³. Mezarlar için yapılan bu vazolar ve steller üzerinde işlenen kompozisyonlarda dikkat çekici benzerlikler vardır. Steller ve loutrophoroslar dışında, özellikle Klasik Dönem’de çok yoğun biçimde üretilen beyaz zeminli lekythoslar üzerinde de ölüyü ve yakınlarını betimleyen örnekler bulunur¹¹⁴.

Klasik Dönem’de çok yoğun biçimde üretilen bu vazolar üzerinde, yukarıdaki örnekte anlatılan türde oturan kadınlar olmakla birlikte, işlenen kompozisyonlar daha çok Ölüler Ülkesi Hades’e yolculuğu gösteren mitolojik sahnelerdir. Bu tip örneklerde de ölüye Hermes ve Kharon eşlik etmektedir¹¹⁵. Klasik Dönem’de kırmızı figür tekniğinde alışılmadık sahneler bulunmaktadır¹¹⁶. Ayrıca cesedin hazırlanmasını ve prothesis’i¹¹⁷ ya da mezar başlarında kadınları sunu sunarken gösteren örnekler de vardır¹¹⁸. Ancak Klasik Dönem vazoları üzerinde işlenen konularla steller üzerinde betimlenenler arasında bazı ortaklar noktalar olmakla birlikte, ayrıntıda bazı farklılıklar vardır. Örneğin Pucitia tipindeki kadınlar vazolar üzerinde pek yaygın olarak karşımıza çıkmazlar. Dolayısıyla da Pudicitia tipi bugüne kadar daha çok mezar taşlarında kullanılan bir tip olmuştur.

Mezar stellerinde Pudicitia tipinde oturan figürlerle ilgili olarak bugüne kadar yapılmış çok sayıda araştırma bulunmaktadır. Bu çalışmaların en önemlilerinden birisi, Pfuhl-Möbius tarafından hazırlanan ve bu konuyla ilgili çalışma yapanlar için bir kaynak niteliğini taşıyan dört ciltlik mezar stelleri Corpus’udur¹¹⁹. Pfuhl-Möbius’a göre, kadın figürlerinin kökenleri M.Ö. 4. yüzyıl mezar stellerine gitmektedir¹²⁰. Yaylalı’ya göre ise, bunların M.Ö. 4. yüzyıl örneklerinden ya da benzer tipteki serbest yontulardan esinlendiklerini düşünmek zordur. Çünkü bu kadınlar üzüntü jesti içinde

¹¹³ Kadın khiton üzerine kumaş kenarı işlemeli bir himation giymiştir. Başını manto kumaşıyla değil de, yine işlemeli tek parça bir örtüyle örtmüştür. Karşısında himation ve manto giymiş ayakta bir erkek işlenmiştir. Onun da kıyafeti oldukça süslüdür. Figürler karşılıklı el ve kol hareketleriyle bir şeyler anlatmaktadırlar. Bkz. Boardman 1997, 41, Res. 52.

¹¹⁴ Şahin 1996, 143 vdd. Yine Akhilleus Ressamı tarafından yapılan bir lekythos üzerinde, bir kadın arkalıklı bir sandalyeye rahat bir pozisyonda oturmuştur. Onun hemen karşısında olasılıkla bu kadının çocuğunu kucağında taşıyan, ayakta, cepheden bir genç yer alır. Çocuk ise ölen annesine doğru hamle yapmış ve anne de onu kucağına almak üzere kollarını yukarı kaldırmıştır Bkz. Boardman 1997, Res. 261.

¹¹⁵ Boardman 1997, Res. 255, 259-260.

¹¹⁶ Örneğin, Nekyia Ressamı’na ait Klasik Dönem’den bir vazo üzerinde yer altı dünyası grubu yer almaktadır. Bkz. Boardman 1997, 100, Res. 184. Theseus ve Herakles, Peirithoos, sola profilli Hades, sağa doğru Hermes, bir genç ve sola profilden, arkalıklı ve tabureli bir koltuk üzerinde oturan Pudicitia tipinde ölü bir kadın, el sıkışan (vedalaşan) iki kişi, Epenor, Aias, Palamedes ve Persephone betimlenmiştir.

¹¹⁷ Boardman 1997, Res. 256.

¹¹⁸ Boardman 1997, 269-270.

¹¹⁹ Pfuhl-Möbius 1977 ve 1979: Tüm Metin ve Levhalar.

¹²⁰ Pfuhl-Möbius 1977, 3.

betimlenmişlerdir. Ayrıca figür tiplerinin dönemin stil anlayışına göre yeniden yorumlanarak uygulandıkları düşünülürse, stellerdeki kadın tiplerini açıklamak kolaylaşacaktır¹²¹.

3. 1.1. Pudicitia Tipi

Mezar taşlarındaki Pudicitia tipindeki figürlere, en yoğun olarak oturan kadın betimlemelerinde rastlamaktayız¹²². Pudicitia, bir kolu karnında, diğer kolun dirseği ona dayalı, eli çenenin yanında, başa kadar çekilen himationun kenarından tutan kadınlara verilen genel bir tanımlamadır¹²³. Bazen bu oturan kadın tipinde, kol karnı üzerinde ileriye doğru uzanmakta, diğer kol başın kenarında örtünün kenarından tutmakta, fakat bu hareketi yaparken diğer dirsekten destek almamaktadır. Tipin kökeni, Diepolder'e göre, M.Ö. 4. yüzyılın mezar stellerindeki oturan kadınlara kadar gider¹²⁴. Pudicitia tipinin ilk örnekleri olarak Ağlayan Kadınlar Lahdi üzerindeki figürler görülür¹²⁵.

Pudicitia tipinin özellikle mezar stellerinde çok sevilmesinin nedeni, olasılıkla mezar kabartmalarında betimlenen kadınların Odysseus'un karısı Penelope gibi üzüntülü görünmek istemeleridir¹²⁶. Atalay'a göre, Pudicitia tipi mezar stellerine heykel sanatından geçmiştir. Olympia Zeus Tapınağı'nın alınlığında Hippodemeia'nın duruşu Pudicitia duruşunu andırır¹²⁷. Pudicitia'nın en erken serbest heykel örneği Tegea heykelidir¹²⁸. Heykel M.Ö. 3. yüzyıla verilirken, Linfert bu tarihi erken bularak "heykelin kötü durumu ve tek oluşunun kesin olarak tarihlemeye engel olduğunu" söyler¹²⁹. Pudicitia tipi özellikle M.Ö. 2. yüzyılın ortalarında bolca karşımıza çıkar¹³⁰. Pudicitia tipinin, M.Ö. 170/160'dan sonra yaygın olarak kullanılmaya başlandığı saptanabilmektedir¹³¹. Heykel sanatındaki en önemli örneği, M.Ö. 138-137'ye tarihlenen ve Delos'da bulunan Kleopatra'dır¹³².

¹²¹ Yaylalı 1979, 44.

¹²² Bieber 1963, 100-102.

¹²³ Yaylalı 1979, 36.

¹²⁴ Diepolder 1965, Taf. 18, 26, 51. 2.

¹²⁵ Boysal 1966, 85, Res. 103 a-b; Yaylalı 1979, 37; Saraçoğlu 1997, 48.

¹²⁶ Cremer 1991, 89, Abb. 14.

¹²⁷ Atalay 1988, 16, dn. 64.

¹²⁸ Yaylalı 1979, 37; Saraçoğlu 1997, 48.

¹²⁹ Linfert 1976, 149 vd; Yaylalı 1979, 37.

¹³⁰ Horn 1972, 182, Nr. 5 vd; Linfert 1976, 147 vd; Yaylalı 1979, 37.

¹³¹ Horn 1972, Nr. 5 vd; Linfert 1976, 147 vd; Yaylalı 1979, 37; Atalay 1988, 16; Şahin 1994, 61; Saraçoğlu 1997, 48.

¹³² Horn, 1972, 86 vd.

Pudicitia tipinde ilkin üzüntü simgelenmiş, aynı zamanda Pudicitia, kadın masumiyetini, kadının toplumdaki yerini ve onurunu ifade eder. M.Ö. 1 yüzyıldan sonra kraliçe yontularında¹³³, sikkeler üzerindeki tanrıça tasvirlerinde¹³⁴ yaygın olarak kullanılmıştır. Bu tip, sanatın pek çok alanında işlenmekle birlikte, dönemler içerisinde değişikliğe uğramış, örneğin erken dönem örneklerinin tersine, Hellenistik Dönem sonrasında artık üzüntüyü simgelemez hale gelmiştir¹³⁵.

Mezar stellerinde, Arkhelaos kabartmasında¹³⁶ Musa'larda rastlanılan zarafet ve inceliğe pek fazla rastlanmaz; özellikle geç dönemlerde bu durum tamamıyla zıttır. Ancak erken örneklerde benzerlikler görülebilir. Belki de mezar stelleri erken dönemde Arkhelaos kabartmasından etkilenmiş olabilirler. Onların arasında da Musa'lar gibi küçük bir desteğe yaslanan örnekler vardır¹³⁷. Bu tip örneklerde çoğunlukla figürlerin sol eli bir destek üzerinde verilmektedir. Bazen de göğüs üzerindeki sağ ellerinde meyve gibi küçük nesneler tutarlar. Bununla birlikte mezar kabartmaları üzerinde işlenen ayaktaki kadınlar, estetik görünümelerini bozmamak için ellerini bir yere dayamazlar. Ayrıca mezar stellerinde, terrakotta örneklerinde olduğu gibi, ellerinde yelpaze tutan ve hafifçe yana dönmüş Pudicitia tipli betimlemeler vardır¹³⁸.

Pudicitia tipinde betimlenen kadınların Geç Hellenistik Dönem'de form ve hareketlerinde katılaşma görülür¹³⁹. Ayrıca bu tip örneklerin form gelişiminde zaman farklılıkları ve yerel özellikler de değişikliklere neden olabilir. Örneğin Bergama heykellerinde görkemli bir barok etkinlik göze çarparken, Anadolu'nun güneybatısında, Karia'da ve adalarda ipeksi giysileriyle daha zarif hatlara, duruş ve giysi biçimlerine sahip örnekler dikkati çekmektedir. Erken Hellenistik Dönem'de yapılmış örnekler, tipolojik ve stilistik yönden, tipin ana hatlarına, özellikle de üzüntüyü yansıtan görünümüne daha fazla sadık kalmışlardır.

Bu tipin duruş ve giysi biçimlerini ayrıntılı olarak ele alan ve tarihsel bir gelişim içerisinde veren araştırmalar bulunmaktadır. Örneğin Lavrensis, Kos'tan ele geçen

¹³³ Livia'nın yontusunda olduğu gibi. Bkz. Cremer 1991, 82.

¹³⁴ Cremer 1991, 82, dn. 395.

¹³⁵ Şahin 1994, 61; Saraçoğlu 1997, 49.

¹³⁶ Pinkwart 1965, Taf. 1.

¹³⁷ Pfuhl-Möbius 1977, Taf. 63, Nr. 387.

¹³⁸ Pfuhl-Möbius 1977, Taf. 60, Nr. 370.

¹³⁹ Pfuhl-Möbius 1977, 64.

Hellenistik giysili kadın heykellerini incelemiş ve çalışmasında mantolu kadınlarla ilgili önemli bilgiler vermiştir¹⁴⁰. Ancak Pudicitia tipindeki kadınların ana gelişim çizgilerini veren en önemli çalışmalar Horn ve Krahmer tarafından yapılmıştır¹⁴¹.

M.Ö. 2. yüzyılın Pudicitia tipli kadınlarında farklı türde betimlemelere rastlamak mümkündür. Örneğin sağ ve sol bacakların hareketinde ve kollarda değişiklikler görülebilir. Ayrıca giysi kumaşının yapısı ve diğer ayrıntılar görünümde farklılığa neden olabilir. Ancak bu tip örneklerin çoğunda geç dönemlerde meydana gelen değişiklikler, parlaklık ve görkemin yitirilmesine neden olmuştur.

¹⁴⁰ Pfuhl-Möbius 1977, 64, dn. 250.

¹⁴¹ Pfuhl-Möbius 1977, 64.

Pudicitia tipli kadınlar ilk bakışta aynı tipolojide görünmekle birlikte, ayrıntıda birbirinden farklılıklar göstermekte ve duruş biçimlerine bakılarak kendi içinde 5 alt tipe ayrılmaktadırlar. Bunlardan ilki Pudicitia Saufeia'dır. Bu tip Pinkwart ve Linfert'in Menderes Magnesia'sında bulunan Saufeia'ya göre, Saufeia olarak adlandırdıkları tiptir¹⁴². Sol bacak hareketlidir, sol kol karın üzerinde sağ el çenenin sağ tarafında himationun kenarından tutmaktadır. Himationun sağdan gelen ucu, sağ kolu bileğine kadar sarıp sol omuzdan enseye gider. Mantonun soldan gelen ucu ise kalçadan toplanarak sol kolun üzerine oradan bileğe sarılıp öne dökülür¹⁴³. Bu tipe örnek olarak Louvre'deki kadınları örnek gösterebiliriz¹⁴⁴.

İkincisi Pudicitia Philista'dır. Bu tipte bacakların hareketi Pudicitia Saufeia gibidir. Sol bacak hareketlidir. Kolların durumu farklılık yaratmaktadır. Sağ kol karında sol kol sağ kola dayalıdır. Dik duran sol kol çenenin solunda himationun kenarından tutmaktadır. Himationun sarılışı da farklıdır. Sağ omuzdan gergince inen manto ucu karın üzerindeki sağ elin bileğine sarılarak öne dökülür. Soldan gelen manto ucu ise omuzdan yana sarkar¹⁴⁵. Pudicitia Philista için İzmir'den, Tyrannis'ten¹⁴⁶ ve bugün Oxford'da¹⁴⁷ bulunan eserler örnek verilebilir.

Üçüncüsü, Pinkwart'ın Magnesia'daki Baebia'nın heykeline göre, Linfert'in ise Venedik'teki Lysandra'nın mezar steline göre adlandırdığı tiptir. Sağ bacak hareketli, sağ kol karın üzerinde, sol kol ona dayalıdır. Ayrıca sol kol dik değil, eğik olarak verilmiştir. Sağ kolu gergince saran manto ucu bileğe sarıldıktan sonra öne dökülmüştür¹⁴⁸. Pudicitia Baebia'ya örnek olarak Efes'teki bir aile kabartması gösterilebilir¹⁴⁹.

¹⁴² Pinkwart 1973, 149, dn. 21; Linfert 1976, 148; Yaylalı 1979, 36; Şahin 1994, 60; Saraçoğlu 1997, 49.

¹⁴³ Yaylalı 1979, 37; Şahin 1994, 61.

¹⁴⁴ Pfuhl-Möbius 1977, Taf. 67, Nr. 417; ve yine Saufeia için, Efes'ten Pfuhl-Möbius 1977, Taf. 69, Nr. 419.

¹⁴⁵ Yaylalı 1979, 38; Şahin 1994, 62.

¹⁴⁶ Pfuhl-Möbius 1977, Taf. 72, Nr. 434.

¹⁴⁷ Pfuhl-Möbius 1977, Taf. 72, Nr. 435.

¹⁴⁸ Yaylalı 1979, 38; Saraçoğlu 1997, 49, dn 106.

¹⁴⁹ Pfuhl-Möbius 1977, Taf. 90, Nr. 570.

Pudicitia Braccio Nuovo olarak adlandırılan dördüncü tipte, himationun ucu doğrudan baştan aşağıya inmekte ve sol kola sarılmadan yandan aşağıya doğru sarmaktadır. Himationun açılarak sol yanı saran ucu, sol kolda toplandıktan sonra bilekten aşağıya dökülmektedir. Bu tip örneklerin en çok Rodos'da karşımıza çıkması köken olarak da bu merkezin düşünülmesine neden olmuştur. Bu tip örnekler İtalya, İspanya ve Gallia'da yaygındır. Ayrıca İonia'da da yoğun olarak görülür¹⁵⁰.

Beşincisi ve son varyant da, Pudicitia Fausta'dır. Bu tipte baştan gelen manto sağ kolu sıkıca sararak sol omuza, oradan da enseye gider. El göğüs üzerinde bilekten itibaren manto dışındadır ve genelde manto ucundan tutmaz. Sol kol ise aşağıda kucak üzerindedir. Mantonun soldan gelen ucu sol bileğe sarıldıktan sonra kucak üzerine bırakılmıştır. Cremer, bu tipe Saufeia adını vermiştir¹⁵¹.

Yukarıda anlatılan 5 tipe Cremer Protopudicitia adını verdiği bir tipi daha eklemiştir. Himationun başa kadar tüm vücudu örttüğü bu tipte, vücudun ön üst yarısı açık kalmıştır. Baştan aşağıya inen manto, kolların bir bölümünü örterek kucak üzerine inmekte ve alttaki khiton kumaşını göstermektedir. Bu tip örneklerde oturma yönüne göre arka zemine yakın olan kol yukarı kalkıktır; el boyun seviyesinde manto kenarından tutmaktadır. Diğer kol yukarı kalkık kola destek de olabilir kendi halinde kucak üzerinde de durabilir¹⁵².

Motifin erken örnekleri bu haliyle Pudicitia tipine kökenlik etmiş olabilir. M.Ö. 4. yüzyılın ortalarına tarihlenen Ağlayan Kadınlar Lahti üzerindeki kadınlar da motif olarak benzerlerdir. Bununla birlikte yine aynı yüzyılda Lykia'da seyrek olmakla birlikte kullanılmıştır¹⁵³. Rodos'dan büyük bir mezar anıtına ait olan parçada benzer tipi görmekteyiz¹⁵⁴.

¹⁵⁰ Yaylalı 1979, 39; Şahin 1994, 63; Saraçoğlu 1997, 49, dn. 106.

¹⁵¹ Cremer 1991, 87.

¹⁵² Cremer 1991, 87 vd; Şahin 1994, 64 vd.

¹⁵³ Şahin 1994, 64 vd.

¹⁵⁴ Pfuhl-Möbius 1977, Taf. 13, Nr. 50; Cremer 1991, 87; Şahin 1994, 65.

Her ne kadar yukarıda ayrıntılı olarak ele aldığımız gibi, Pudicitia tipli kadınlarda alt grupların kolların ve bacakların farklı duruş biçimlerine göre kendi içinde farklı alt başlıklara ayrılıyorlarsa da, pek çok mezar steli üzerinde aynı örneklerimizde olduğu gibi, bu alt grupları birbirinde ayırt etmek zordur. Özellikle oturan figürlerde duruşla bağlantılı olarak ayrıntılar kaybolduğundan ya da ayakta duranlardaki kadar detaylı işlenmediğinden tipler arasındaki farklılıkları belirlemek zordur. Ayrıca Hellenistik Dönem sonrası taşra örneklerinde, bu tip ayrıntılar daha da görünmez bir biçim almıştır.

Pudicitia tipli figürlerin genel özelliklerine ve tipin varyantlarına kısaca değindikten sonra, burada incelediğimiz Kat. I'deki diphros üzerinde oturan Pudicitia tipini ayrıntılı biçimde tanımlayıp bu beş tiple karşılaştıralım:

Stelin sol çerçeve kenarındaki Pudicitia tipindeki kadın; minderli, ayakları tornalı bir diphros¹⁵⁵ üzerinde oturmuştur. Figürün sağ kolu, sağ bacağa paralel kucak üzerinden ileri uzatılmıştır. Bu tipin karakteristik özelliği olarak, dirsekten kırılan sol kol başa yönelerek manto kumaşının kenarından kavramıştır. Diphros üzerinde dik açıyla oturan kadın, manto kumaşını sol kolunun bileğine kadar sardıktan sonra kumaşı başa, baştan sağ omuza götürmüştür. Oradan kucak üzerinde ileri doğru uzanan sağ kolunun dirseğini de içine alarak bir kol askısı gibi gergin bir biçimde sol omuzun ön kısmına atıp, oradan tüm vücudu sararak kalça altında toplamıştır. Figürün boyun ve üst ön gövde açıkta kalmıştır. Kalça altında toplanan kumaş, diphros'un sağ ön ucundan aşağı zikzak açılarak dökülmüştür. Sağ yöne profilden işlenen figür yaptığı hareketle bağlantılı olarak omzunu hafif döndürmüştür. Rhodaineta adındaki kadın, khiton üzerine himation giymiştir. Sağ bacağını hafifçe ileriye, sol bacağını ise geriye doğru atması figüre hareketlilik kazandırmıştır. Hellenistik Dönem özelliği olarak da gövde de dönüş başlamıştır. Yine figürlerin üst gövdesinin alta göre daha dar ve kısa olması,

¹⁵⁵ Mezar stelleri üzerinde arkalıksız puf biçiminde işlenen tabureler Hellenistik Dönem'de genellikle birbirine benzer bir form gösterirler. Oturma yastıkları değişik kalıplardadır ve bacakları profilli (tornalı) biçimde işlenmiştir. Bu tür mobilya aksamalarının bazılarında figürler üzerinde olduğu gibi, süsleme amaçlı boyama kullanıldığı bilinmektedir. Hellenistik Dönem tabureleri basit formlarıyla Klasik Dönem'de Attika'da karşımıza çıkan arkalıklı ve gösterişli koltuklardan oldukça farklıdır. Bunlar tam bir "Katedra", yani anıtsal bir taht görünümündedir. Bu tip örnekler rahat bir oturak olmanın dışında, ölen kişinin asaletini ve zenginliğini de işaret etmektedir. Erken dönem örneklerde sphenksler ve aslanlar da taşıyıcı olarak kullanılmıştır. Bkz. Pfuhl-Möbius 1977, Taf. 130, Nr. 883; Taf.135, Nr. 901, 904; Taf. 143, Nr. 965; Taf. 132, Nr. 890-891; Taf. 151, Nr. 998.

özellikle oturan kadınlarda bacakların üst vücuda göre uzun ve güçlü gösterilmesi Rhodaineta'nın vücudunda görülmektedir. Rhodaineta'nın dik, güçlü ve dinamik yapısı, vücudun üst kısmında dönüş hareketinin verilmesi, kumaşın kalın olması, birbiri içine girmiş kalın paralel kıvrımlar, sırt ve diz bölgesindeki yelpaze biçimli kıvrımlar, yine kumaşı vücuda sardıktan sonra diphros'un sağ köşesinden aşağıya inen zik-zak kıvrımlar, M.Ö 2. yüzyıl özelliği olmalıdır. Giysi vücut hareketini engellemekte ve üzerinde işlenen ve genellikle de birbirine paralel giden kıvrımlar, figüre belirgin bir dinamizm katmaktadır. Ayrıca özellikle figürün zeminden bağımsız yapısı ve dik duruşu da bu dinamizmi destekleyen bir görünüm vermektedir.

Smyrna'da bulunup Atina Ulusal Müzesi'ne taşınan ve M.Ö. 2. yüzyıla tarihlenen mezar steli, tipoloji açısından stelimizle karşılaştırılabilir¹⁵⁶. Burada diphros üzerinde oturan Pudicitia tipindeki kadın hem mantoyu vücuda sarış şekliyle, hem de elbisenin kıvrım yapısıyla Rhodaineta ile benzer. Pudicitia tipindeki kadının üst gövdesinde belirgin bir dönüş vardır. Yine hem sırt, hem de diz kısmındaki yelpaze şeklinde açılmış kıvrımlar ve diphros'un sağ köşesinden açılarak inen zikzak kıvrımlar stelimizle benzerdir.

Kyzikos'da bulunmuş, şu an İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde¹⁵⁷ yer alan, M.Ö. 2. yüzyıla tarihlenen ölü yemeği sahneli bir mezar stelinde, kline üzerinde yarı uzanır şekilde verilen erkek figürünün ayak ucunda, sırtını çerçeve kenarına dayamış, khiton üzerine himation giysili Pudicitia tipinde bir kadın oturmaktadır. Pudicitia tipindeki kadının mantoyu sarış biçimi, stelimizde yer alan Rhodaineta ile benzerdir. Burada oturan kadın sağ kolunu ileri doğru uzatmış, sol kolunu ise dirsekte bükerek başının kenarındaki manto kumaşını kavramıştır. Aynı Rhodaineta'da olduğu gibi, her iki figürde oldukça canlı ve dinamik işlenmiştir. Yine Rhodaineta'da olduğu gibi, elbise figürün hareketini kısıtlamamaktadır.

¹⁵⁶ Pfuhl-Möbius 1977, Taf. 149, Nr. 990.

¹⁵⁷ Pfuhl-Möbius 1979, Taf. 234, Nr. 1610.

Yine Kyzikos'ta bulunmuş, şimdi İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde korunan¹⁵⁸, M.Ö. 2. yüzyıla tarihlenen başka bir ölü yemeği sahneli stelde örneğimizle karşılaştırılabilir. Burada kline üzerinde uzanır vaziyetteki erkek, sol elinde bir kase tutmakta ve onun hemen ayak ucunda sağa dönük khiton üzerine himation giymiş Pudicitia tipindeki bir kadın oturmaktadır. Kadının mantosunun vücuda sarış şekli Rhodaineta ile çok benzeşmektedir. Oturan kadın, sağ kolunu kucak üzerinde sağ bacağıın üzerin doğru uzatmış, sol kolunu dirsekten büküp boyun hizasından manto kumaşının kenarını kavramıştır. Figüre 3/4'lük bir dönüş hakimdir.

Saufeia'dan farklı olarak, Rhodaineta'da dirsekten kırılan sol kol, kumaşın kenarından tutmakta, bu kolun bileğine kadar sarılan manto kumaşı, öne doğru kıvrım yaparak dökülmektedir. Fakat Saufeia'da, kucak üzerindeki sol kolun bileğe kadar sarılan kumaş tomar şeklinde aşağıya dökülmüştür. Burada kumaşın sarılan kolları aynı fakat kolların devinimi farklıdır. Philista'dan farklı olarak; Philista, sağ kol karında, sol kol ona dayalı dik durur. Bu tip Saufeia'ya benzemekte, stelimizden farklı olarak kucak üzerindeki sağ kolun bileğine kadar sarılan kumaş aşağıya doğru dökülür. Broccio Nuova'dan farklı olarak; Mantonun ucu baştan aşağı inip karın üzerindeki kola sarılmadan sanki metalmiş gibi yan aşağı gitmektedir. Tersine figürümüzde omuzdan inen manto ucu karın üzerindeki kolun dirseğine sarılmaktadır. Ayrıca Rhodaineta'nın mantosunun altından khitonu görülmektedir. Baebia'dan farkı; Rhodaineta'da baş kenarındaki sol kolun bileğine kadar sarılı kumaş kıvrım yaparak dökülür. Burada ise yine kucak üzerindeki kola kumaş gergince sarılarak öne dökülür.

Sonuç olarak; baştan aşağıya doğru inen manto kumaşının kucaktan ileriye doğru uzatılan sağ kolun bir kısmını kapatması, mantonun vücuda sarılış şekliyle alttaki khitonun ön kısmının gözükmesi, Rhodaineta'nın oturuş yönüne göre arka zemine yakın olan kolunu yukarı kaldırarak yüzünün kenarındaki manto kumaşını kavraması gibi özelliklerden dolayı, stelimiz üzerinde işlenen Pudicitia tipindeki Rhodaineta'nın duruşu, Cremer'in¹⁵⁹ Protopudicitia olarak adlandırdığı tipte çok benzerdir.

¹⁵⁸ Pfuhl-Möbius 1979, Taf. 235, Nr. 1613.

¹⁵⁹ Cremer 1991, 87, Abb. 13.

III.2. Ayakta Duran Figürler

Mezar stellerinde klinede yatma sahneleri dışında, en yoğun işlenen konulardan birisi, ölen kişinin tek ya da aile fertleri ile birlikte ayakta durduğu ve çoğunlukla da vedalaşır biçimde gösterildiği örneklerdir. Mezar stellerinde sıklıkla tasvir edilen ayakta vedalaşır biçimde verilen figürlerin benzer kompozisyonlarını, vazolar üzerinde de görmek mümkündür. Örneğin Klasik Dönem Akhilleus Ressamı'na ait bir Stamnos üzerinde¹⁶⁰, ayakta duran, khiton üzerine himation giymiş, sağa profilden bir erkek, hemen karşısındaki miğferli, mızraklı ve kalkanlı asker ile vedalaşır şekilde betimlenmiştir. Sağ köşede ise muhtemelen ölen asker'in eşi sol elinde phiale, sağ elindeyse hydria tutmaktadır. Burada savaşa giden bir askerin ailesine vedası anlatılmıştır¹⁶¹.

Bu biçimde betimlenen örnekler sadece bunlarla da sınırlı değildir. Özellikle Klasik Dönem lekythos ve loutrophorosları üzerinde bu tipte betimlenmiş çok farklı tipolojide örnekler vardır¹⁶². Lekythoslar üzerinde cenazenin hazırlanması, defin öncesi tören hazırlığı veya ölüm mitolojisini işlenirken¹⁶³, mezar stelleri üzerinde farklı olarak ölünün yaşamından kesitler verilmiştir. Örneğin M.Ö. 510'lara tarihlenen, Ressam Euphronios ve Çömlekçi Euksitheos imzalı kırmızı figürlü bir Attika krateri üzerinde Sarpedon'un cansız bedeni, Nyks'den doğma ikizler Hypnos ve Thanatos eşliğinde

¹⁶⁰ Boardman 1997, 66, Res. 115.

¹⁶¹ Boardman 1997, 122, Res. 244.

¹⁶² Klasik Dönem başında beyaz zeminli lekythos yapımında büyük bir artış olmuştur. Özellikle mezar için yapılan lekythoslar üzerinde, mezar stelleri ile benzer betimlemeler ya da mezarlarla bağlantılı tanrılar betimlenmiştir. Bu eserler antik kaynaklarca bize aktarılan yer altı kültü ve inançlarını destekler nitelikte olmaları açısından önemlidir. Klasik Dönem'den 5. yüzyılın sonlarına kadarki dönemde lekythoslar üzerinde, beyaz zemin tekniği görsel olarak da çok fazla tercih edilen bir boyama biçimi haline gelmiştir. Özellikle Akhilleus Ressamı sonrasında lekythoslar üzerinde işlenen konuların neredeyse tamamı, cenaze içerikli sahneler haline gelir ve mezar ikonografisi ile bağlantılı bir görünüm alır. Cenaze lekythoslarının en güzel örnekleri Atina, Attika, Euboia, Eretria gibi, birçok Atinalının 5. yüzyıl ortalarında yerleştiği merkezlerde ele geçmiştir. Bu merkezlerde ele geçen lekythoslar ihraç malından çok, yerel üretim olmalıdır. Mezar taşı işlevi gören bu lekythoslarda işlenen konular, doğallıkla ölümle bağlantılıdır. Örneğin cesedin hazırlanması, mitolojik kahramanların ya da heroların ölüm tanrıları ile betimlenmesi, Kharon (bkz. Boardman 1997, 134-135, Res. 255, 259, 268, 282) ve Hermes eşliğinde Hades'e yapılan yolculuk (bkz. Boardman 1997, Res. 255, 260, 266, 277) en sevilen konulardır. Bu tür lekythoslarda betimlenen kahramanlar ise Hektor, Akhilleus ve Patroklos gibi büyük savaşçılardır. Bu tip lekythosların en önde gelenlerinden biri Quadrata Ressamı tarafından yapılan ve Hypnos (Uyku Tanrısı) ile Thanatos (Ölüm Tanrısı) ve Hermes (Psykhopompos sıfatıyla) eşliğinde ölünün yerden kaldırıp Hades'e taşınmasını gösteren bir lekythos'dur. Burada Hermes kerykeionu ile ölüm tanrılarını yönlendirmektedir. Bkz. Boardman 1995, Fig. 275.

¹⁶³ Boardman 1997, 133-134, Res. 252, 256.

yerden kaldırılmaktadır¹⁶⁴. Sarpedon'un gövdesinden toprağa akan kanlar ölümü tüm gerçekliğiyle yansıtmaktadır. Elini havaya kaldıran ve sahnenin merkezinde verilen Hermes ise Zeus'un direktifiyle ölüm yolculuğunu yönlendirmektedir¹⁶⁵.

Ayrıca ölüm sahnesini işleyen vazolar üzerinde mezar stellerinden farklı olarak, sahnenin merkezinde farklı şekillerde işlenebilen mezar görünümlü simgesel anlatımlara da yer verilebilmektedir. Bu tip simgeler ise genellikle bir stel¹⁶⁶; bazen bir altar,¹⁶⁷ bazen de bir mezar yığınıdır¹⁶⁸. Aslında çoğunlukla mermerden yapılan mezar anıtları, erken dönem lekythosları üzerinde ahşap anıtlarmış gibi de gösterilebilmektedir. Vazolar üzerindeki mezar görünümlü bu betimlemelerin yanında, aynı mezar stellerinde olduğu gibi bir ya da daha çok sayıda ölünün eşyalarını taşıyan figürler yer alır.

Görüldüğü gibi vazolar üzerinde betimlenen konular mezar taşlarından farklı olarak daha fazla resimsel ve heroik anlatımlar içermektedir. Dolayısıyla da mezar taşları üzerinde işlenilen konular, lekythoslardan veya ölüm sahnelerini içeren vazolardan oldukça farklıdır. Günümüze ulaşan örneklerin gösterdiği gibi mezar stelleri üzerinde bu tip heroları, mitolojik konuları, ölümler ülkesine yapılan yolculuğu ya da ölüm tanrılarını gösteren sahneler pek yaygın değildir. Onlar daha çok ölen kişileri, aile üyelerini ya da cenaze ziyafetini içeren sahnelerle bezenmiştir. Mezar taşlarında seçilen konular, ölümle yaşam arasındaki farkı lekythosların tersine çok fazla yansıtmamaktadır. Ölümler mezar taşlarında sanki yaşıyormuş gibi evlerinde klinede yatarken ya da dışarı atmosferini yansıtan ağaçlar vb. nesneler eşliğinde yanlarında hizmetkarlarıyla evlerinin bahçesinde ayakta dururken gösterilmişlerdir. Dolayısıyla vazo resimleri ile mezar taşları üzerinde betimlenen ölüm sahneleri birbirinden farklı konuları izleyiciye yansıtmaktadır.

Vazolar üzerinde, aynı mezar stellerinde olduğu gibi, Hermes'le bağlantılı sahneler vardır. Örneğin, omuzlu bir krater üzerinde sağa dönük Hermes sol elinde kerykeion'unu tutmakta, sağ eliyle de hemen yanında sunağın arkasında duran gence

¹⁶⁴ Saraçoğlu 2005, 81 vdd.

¹⁶⁵ Carpenter 2002, Res. 310.

¹⁶⁶ Boardman 1997, 138-140, Res. 269-270, 273.

¹⁶⁷ Boardman 1997, 133-134, Res. 253-254, 257-258.

¹⁶⁸ Boardman 1997, 138, Res. 267.

dokunmaktadır¹⁶⁹. Volütlü bir krater üzerinde ise kanatlı ayakkabıları ve kerykeionu ile tasvir edilen Hermes, sağ elini karşısında oturan kadına doğru uzatmaktadır¹⁷⁰. Son olarak bir Amphora üzerinde, bir tapınak içerisinde arkalıksız bir koltukta yarı cepheden oturan bir kadın Hermes'le karşılıklı betimlenmiştir¹⁷¹. Hermes burada sol eliyle kerykeion'ununu, sağ eliyle de karşısındaki kadının sol bileğini tutmaktadır.

Mezar stellerinde Hermes dışında, tanrıların betimlenmesi ise alışılmış bir durum değildir. Bu tip örnekler nadir de olsa, genellikle Roma İmparatorluk Dönemi'nde karşımıza çıkmaktadır. En yaygın olarak karşımıza çıkan tanrı ise Psykhopompos (Ruh Taşıyıcı) sıfatından dolayı Hermes'tir. Örneğin, Hellenistik Dönem'e tarihlenen iki görkemli mezar steli üzerinde Hermes ölü ile el sıkışır biçimde betimlenmiştir¹⁷². Hermes gibi khitonien tanrılar dışında çok nadir olarak; Kybele, Atis veya Zeus'da mezar taşları üzerinde betimlenebilir. Helios ve Selene'nin büstleri ise mezar taşları üzerinde koruyucu tanrılar olarak işlenmiştir. Dioskuridesler¹⁷³ yıldızları, Hekate ve Men¹⁷⁴ ise ölüleri temsil etmektedir.

Mezar stelleri üzerinde ayakta duran figürlerin en güzel örnekleri, özellikle Ionia Bölgesi'nde karşımıza çıkar. Bu steller genel özellikleri ve figür tipleri ile serbest heykellerle paralel bir gelişim gösterirler. Ancak mezar stelleri üzerinde betimlenen ayakta duran erkek tiplerinde, kadınlarda olduğu kadar çeşitlilik yoktur. Bunun en önemli nedeni, erkek figürlerin daha çok ölü yemeği kompozisyonu içinde verilmesidir. Gerçekten de yüzyıllar boyunca pek çok merkezde erkeklere ait mezar taşlarında, en yaygın betimlene konu erkeklerin klinede yatar biçimde gösterildiği ölü yemeği sahnesidir. Bu nedenle de erkelerdeki figür tipleri kadınlar kadar çeşitlilik göstermemektedir. Ayakta duran erkekler çok nadir olarak da Pudicitia tipinde verilebilmektedir. Örneğin, M.Ö. 3. yüzyıla tarihlenen yalın işçilikli bir stel üzerinde profilden, ayakta Pudicitia tipinde bir erkek betimlenmiştir¹⁷⁵.

¹⁶⁹ Trendall 1989, 70, Res. 89.

¹⁷⁰ Trendall 1989, 124, Res. 190-1, Res. 211, Res. 266.

¹⁷¹ Trendall 1989, 156, Res. 269.

¹⁷² Pfuhl-Möbius 1979, Taf. 303, Nr. 1831. Aslında bu kompozisyonu yaşamdan ölüme olan yolculuğun bir yansıması olarak değerlendirmek mümkündür. Sadece mezar taşları üzerinde değil, seramikler üzerinde de benzer özellikler görülür. Özellikle de pek çok seramik üzerinde Hermes, yeraltına yolculukta özellikle Hero ve Heroin'lere eşlik eder. Bunun güzel örneklerinden biri, Alkestis'in iki çocuğuna veda ederken betimlendiği kaptır. Bkz. Trendall 1989, 87, Res. 196.

¹⁷³ Pfuhl-Möbius 1979, Taf. 207, Nr. 1424.

¹⁷⁴ Pfuhl-Möbius 1979, Taf. 301, Nr. 2088.

¹⁷⁵ Pfuhl-Möbius 1977, Taf. 24, Nr. 102. (Bu tekil bir örnektir).

Ayakta duran erkeklerde figür tipleri, aynı kadın figürlerinde olduğu gibi kol ve bacak hareketleri ile, mantolarının vücuda sarılışına göre kendi içinde tipolojik olarak ayrılırlar. Çoğunlukla da burada incelediğimiz örnekte olduğu gibi (Kat. 2, Lev. V-VI, Res. 9-12) de yer alan cepheden işlenmiş ayakta duran iki erkek kolları dışarıda kalacak biçimde vücuda sarılmış manto giyerler. Bu tiplerin kendi içindeki farklılıkları ve özellikleri Pfuhl-Möbius'un Corpus'unda çok ayrıntılı biçimde ele alınmıştır. Özellikle de Hellenistik Dönem'de Dioskurides olarak bilinen duruş biçimi, kadınlarda Pudicitia tipi gibi, ayakta duran erkekler için en yaygın formlardan biri haline gelir.

3. 2. 1. Dioskurides Tipi

Burada ayrıntılı olarak ele alacağımız stellerden ikisinde Dioskurides tipinde betimlenmiş figürler vardır. (Kat. Nr. 3, Lev. VIII, Res. 5, Kat. Nr. 5, Lev. X-XI, Res. 19-21). Bunlardan ilkinde (Kat. Nr. 3, Lev. VIII, Res. 5) Dioskurides tipinde çocuk figür, kendisi gibi ölmüş olan asker babasının yanında durmaktadır. Diğer stelde ise Dioskurides tipinde büst biçiminde işlenmiş figür bulunmaktadır. (Kat. Nr. 5, Lev. X-XI, Res. 19-21).

Dioskurides tipindeki figürlerin kökenine kısaca değinmek gerekirse; genelde erkeklere özgü olan bu tip, Deloslu Dioskurides'le özdeşleşmiştir¹⁷⁶. Tipin mezar taşları üzerinde en yaygın işlendiği dönem figür tiplerinde çeşitliliğin en fazla görüldüğü Hellenistik Dönemdir. Özellikle de Geç Hellenistik Dönem'de Dioskurides tipindeki figürlerin işlenişinde büyük bir artış olur. Tip heykel ve mezar kabartmaları üzerinde Roma İmparatorluk Dönemi'nde de artarak kullanılmaya devam eder. Bu tip, erkekler için karakteristik olmakla birlikte, kadınlarda da karşımıza çıkar. Özellikle de Pudicitia tipindeki kadınların Hellenistik Dönem sonrasında azalması, Dioskurides tipindeki kadınların işlenmesinde etkili olmuştur¹⁷⁷. Bu tipte betimlenen kadınların, duruş biçimi ve elbiseleri erkeklerden farklı değildir. Ayrıca Dioskurides tipi duruş, erkeklerde ve kadınlarda olduğu gibi, gençlerde de görülür. Möbius bu tipi "Normal Tipteki Erkek" olarak belirtmiş¹⁷⁸, hareketli bacağın sağ ya da sol oluşuna ve duruşuna değinmiştir.

¹⁷⁶ Bieber 1981, 132, Abb. 511; Smith 1995, 85, Res. 113.

¹⁷⁷ Bieber 1959, 374; Pfuhl-Möbius 1977, 224.

¹⁷⁸ Pfuhl-Möbius 1977, 90, Taf. 34.

Bieber de, elbisenin vücuda sıkıca sarılarak betimlendiği bu tipi, gelişim süreci içinde inceler ve Palliatus olarak adlandırır¹⁷⁹. Bu tip, mezar stellerinde olduğu gibi, lahitler üzerinde de kullanılır¹⁸⁰.

Bu tipte khiton üzerine giyilen himation, kolları da içine alacak şekilde vücudu sarmaktadır. Vücudun solundan dolanarak sol omuzdan inen demetli kenar, göğüs üzerinde “V” biçimli bir kıvrım oluşturmakta ve bu kıvrım demeti göğüs üzerinde sağ elle tutulmaktadır. Daha sonra da bu demetli kısım sol omuzdan arkaya doğru dökülmektedir. Göğüs üzerindeki “V” biçimli demetli kumaşın sağ elle gergin tutulması, elbise yüzeyini zenginleştirmektedir. Figürün göğsünden açılarak gelen manto ucu, aşağıya doğru sarkan sol kolun bileğine dolandıktan sonra, sol elle tutulmakta ve ucu öne açılarak dökülmektedir¹⁸¹. Kolların hareketinden dolayı elbisede gergin bir duruş hakimdir. Aşağı sarkan sol el genellikle boştur. Sol bacak vücut ağırlığını taşıırken, sağ bacak dizden kırılarak yana atılmaktadır.

Dioskurides tipinin Hellenistik Dönem’deki duruş şeması, aynı Pudicitia tipinde olduğu gibi, Roma İmparatorluk Dönemi’nde değişikliğe uğrayarak, yöreye ve atölyeye özgü farklılıklar gösterir. Ayrıca Roma İmparatorluk Dönemi’nde, Dioskurides tipinde toga giymiş erkeklere rastlanır ve bu tip örneklerde kolun hareketiyle elbisenin yapısı birbirine benzerdir.

Dioskurides tipi yukarıda da değindiğimiz gibi Hellenistik Dönem’de yaygın olmakla birlikte, öncü örnekleri M.Ö. 4. yüzyılın 2. yarısına gitmektedir. En erken örnekler olarak da Sophokles ve Aiskhynes’in heykelleri gösterilmektedir¹⁸². Bu nedenle bu tip önceleri Sophokles¹⁸³ ve Aiskhynes¹⁸⁴ olarak nitelendirilmiştir. Sophokles’te vücut ağırlığı dönem stiline uygun olarak sağ bacak üzerine kaydırılmış, sol kol manto altından kalçaya dayanmıştır. Orijinali, M.Ö. 320-310 tarihlerinde

¹⁷⁹ Palliatus, Latince Pallium’dan (Manto) gelmez. Tam karşılığı Grekler’in himationuna uymaktadır Bkz. Bieber 1959, 374. Bu tip ilk olarak filozof ve hatipler için kullanılırdı. Bkz. Bieber 1959, 130.

¹⁸⁰ Saraçoğlu 1997, 33.

¹⁸¹ Yaylalı 1979, 46; Şahin 1994, 70; Saraçoğlu 1997, 33.

¹⁸² Yaylalı 1979, 47, dn. 74; Bieber 1981, 175 vd.; Şahin 1994, 71; Saraçoğlu 1997, 34.

¹⁸³ Boardman 1995, 106, Res. 106; Saraçoğlu 1997, 34.

¹⁸⁴ Smith 1995, 37, Res. 38; Saraçoğlu 1997, 34.

yapıldığı düşünölen Napoli'deki Aiskhynes heykeli'nde de aynı tip tekrarlanmıştır; fark, hareketli bacağın ve diğör küçük ayrıntıların değışmesindendir¹⁸⁵.

Bunların dışında diğör erken örnekler, M.Ö. 4. yüzyıl sonu ve M.Ö. 3. yüzyıl başı, terrakotta figürlerinde görölür¹⁸⁶. İlk örneklerin incelediklerimizden farkı, mantonun altında khitonun olmamasıdır. İç giysi Hellenistik Dönem ile işlenmeye başlamıştır¹⁸⁷.

Her ne kadar bu tipteki yontu ve terrakotta figürlerin ilk örnekleri, M.Ö. Geç 4. yüzyıla ve 3. yüzyılın başlarına tarihleniyorsa da, tipin yaygın kullanımı daha önce de belirttiğimiz gibi, Geç Hellenistik Dönem'e rastlar¹⁸⁸. Özellikle de M.Ö. 2. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkar ve yüzyılın sonuna doğru yaygınlaşır. M.Ö. 2. yüzyılda rölyeflerde, M.Ö. 1. yüzyılda heykellerde yaygındır¹⁸⁹.

Dioskurides tipinin iyi bilinen diğör bir örneğı de, Dioskurides heykeline benzerliğinden dolayı tarihi tartışmalı, Eretria'lı Genç'tir¹⁹⁰. Plautus'un Roma caddelerinde bu tipte betimlenmiş heykellerin varlığından söz etmesi, Dioskurides tipinin Roma İmparatorluk Dönemi'nde de sevildiğini kanıtlar¹⁹¹. Dolayısıyla bu küme, kökeni oldukça eskilere giden ve M.Ö. 2. yüzyılda yaygın olarak işlenilen bir tip olarak değörlendirebilir¹⁹².

¹⁸⁵ Richter 1984, 73 vd, Abb. 40b; Şahin 1994, 71.

¹⁸⁶ Yaylalı 1979, 47, dn. 74; Işık 1980, 21.

¹⁸⁷ Şahin 1994, 71; Saraçoğlu 1997, 34.

¹⁸⁸ İnan 1975, 72, Res. 24, dn. 394; Linfert 1976, Taf. 10. 29; Pfuhl-Möbius 1977, Taf. 34 vd; Saraçoğlu 1997, 35.

¹⁸⁹ Yaylalı 1979, 46, bkz. A Tipi.

¹⁹⁰ Yaylalı 1979, 46, dn 69; Eretria'lı gencin de, Dioskurides'teki gibi sağ bacağı hareketlidir ve her ikisinde de manto vücudu sıkıca sarmıştır. Eretria'lı genç de, sağ kol mantonun üst kenarından askıya alınmış ve sağ el, sol omuzdan katlanarak gelen kıvrımları kavramıştır. Sol kolun mantonun altındaki kıvrımları toplaması, alışılmış klasik tipte contrast yaratır. Eretria'lı gencin heykeli, Hellenistik Dönem'e tarihlenmekle beraber, kökeni M.Ö. 4. yüzyıl Aiskhynes tipine dayanır.

¹⁹¹ Saraçoğlu 1997, 35, dn. 21.

¹⁹² Yaylalı 1979, 47; Saraçoğlu 1997, 35.

Stellerimiz içerisinde, daha önce de değindiğimiz gibi iki adet Dioskurides tipinde erkek betimlenmiştir (Kat. Nr. 3, Lev. VIII, Res. 15; Kat. Nr. 5, Lev. X-XI, Res. 19-21). Bunlardan ilki, Kat. Nr. 3, Lev. VIII, Res. 15’de yer alan oğul Gurgos’tur. İstanbul Çemberlitaş Nekropolü’nde bulunan ve şu an İstanbul Arkeoloji Müzesi’nde¹⁹³ korunan bu stelde yetişkin ve çocuk figürü giysi ve duruş biçimi bakımından birbirine oldukça benzerdir. Burada babasının yanında aynı babası gibi betimlenen oğul Gurgos’un babasından farkı Dioskurides tipinde betimlenmiş olmasıdır. Ayakta ve cepheden betimlenmiş figür babası gibi asker giysisi içerisinde. Sadece duruşu biçimi Dioskurides tipini yansıtmaktadır. Kısa, belden kemerli bir elbise giyen figürün dirsekten kırılan sağ kolu, elbise altındadır ve tipin özgün şemasında olduğu gibi, elbisenin yakasını tutmaktadır. Sol kol ise, aşağı doğru sarkmaktadır. Vücut ağırlığını sol bacak taşıırken, sağ bacak ise yana açılmıştır.

İkinci olarak da büst biçiminde işlenen bir stelde figür Dioskurides tipinde betimlenmiştir. Khiton üzerine himation giymiş Khrysaor adındaki figürün manto altında kalan sağ kolu, göğüs üzerindedir ve el mantonun demetli kenarı üzerinde açık olarak durmaktadır. Büst şeklinde işlenmiş mezar steli oldukça kaliteli bir işçiliğe sahiptir. Mezar sahibi Khrysaor’un başı ve gövdesi en ince ayrıntısına kadar işlenmiştir. Figürün başı neredeyse mezar stelinin fonundan kopuk biçimde işlenmiş ve böylece derinlik de sağlanmıştır. Khrysaor’un tüm yüz hatları eksiksiz bir portre gibi çok ayrıntılı biçimde betimlenmiştir. Peruğu andırır biçimdeki kulakları örten kabarık saçları, kaşları tel tel işlenmiştir. Saçlar özellikle Traianus Dönemi’nin (M.S. 98-117) modasını yansıtır nitelikte düz biçimde alın üzerine taranmış ve uçları inceltilerek belli belirsiz biçimde yanlara döndürülmüştür. Alna dökülen saçlar nedeniyle de alın kısmı daralmıştır.

Figürün yüzü oldukça dolgundur, gözler iri, badem şeklindedir ve göz kapakları geniştir. Büyük ve uzun görümlü burun ile etli dudaklar arasındaki mesafe kısadır. Dudaklar kapalı ve dolgun yapıdadır ve ayrıca çenede bir gamze işlenmiştir. Yüzde mezar atmosferi bağlantılı olarak hüznü bir ifade vardır. Figürün, himationunun altından iç giysisinin hatları izlenebilmektedir. Figür oldukça iri yapıdaki sağ eli ile yakadaki “V” şeklindeki manto demetini kavramıştır. Böylelikle Dioskurides tipinde

¹⁹³ Pfuhl-Möbius 1977, Taf. 43, Nr. 218.

görüldüğü biçimiyle sağ kol bileği de içine alacak biçimde manto demetinin içinde kalmıştır. Himationun dışında kalan açık elin parmakları ve tırnakları da diğer kısımlar gibi ayrıntılı biçimde işlenmiştir. Mantonun ipeksi kumaşı vücuda sarılış biçiminden dolayı gerilmiştir.

İstanbul Çemberlitaş'ta bulunmuş ve şimdi İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde korunan¹⁹⁴, Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenen mezar steli, stelimizle benzerdir. Burada Dioskurides tipinde, ayakta, cepheden betimlenmiş erkek figürünün saçı, tıpkı stelimizdeki Khrysaor'un saçı gibi, düz bir biçimde alna doğru taranmıştır ve kabarık saçın öne doğru taranmış uçları karışık biçimde yanlara doğru inmiştir. Bilhassa tam alnın ortasından ikiye ayrılmış saç telleri birebir benzerdir. Alnın önüne doğru taranan saç telleri her ikisinde de alnı daraltmıştır.

Yine İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde yer alan¹⁹⁵, M.S. 2. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen mezar steli üzerinde ayakta, cepheden betimlenmiş Dioskurides tipindeki erkeğin saç stili, Khrysaor'un saçı ile benzerdir. Yine kabarık bir biçimde arkadan öne ve yanlara doğru taranan saç alnı daraltmaktadır. Saç, aynı Khrysaor'daki gibi, bir peruğu andırmaktadır.

Özgan'ın, yazıtına bakarak M.S. 1. yüzyıla tarihlediği stel¹⁹⁶ işçilik bakımından en geç Traianus Dönemi'ne (M.S. 98-117) tarihlenmektedir. Bu stel de tıpkı Khrysaor gibi peruğu andırır biçimli saç, kulakları dahi kapatmıştır. Yine stelimizdeki büst gibi dolgun oval yüz, iri patlak göz, dolgun kapalı dudak ve hatta çenedeki gamze Khrysaor ile benzerdir. Böylece her iki stelin, ince pürüzsüz ve kaliteli mermeri, her iki stelin de bir çok açıdan benzer oluşu bu iki stelin aynı atölyeden çıkmış olabileceğini göstermektedir.

¹⁹⁴ Pfuhl-Möbius 1977, Taf. 45, Nr. 229.

¹⁹⁵ Pfuhl-Möbius 1977, Taf. 86, Nr. 548.

¹⁹⁶ Özgan 1999, Taf. 54b.

M.S. 1. yüzyıl sonu, 2 yüzyıl başlarında bu tip saç modasının sevilerek kullanıldığı görülmektedir. Özellikle Traianus Dönemi (M.S. 98-117) için karakteristik olan bu moda da, saçlar aynı örneğimizde olduğu gibi, alnın büyük bölümünü örter biçimde dümdüz perçemler halinde işlenmektedir. Tepede ve başlangıçta daha kalın olan kısımları ise, uçlara doğru incelerek hafifçe yanlara doğru dönmektedir. Aynı zamanda ensede uzunca verilen saçlar, kulakları da tümüyle örtmektedir. Dolayısıyla da karşılaştırma örneklerinin de gösterdiği gibi stilimiz gerek giysi, gerekse saç yapısıyla M.S. 1. yüzyıl sonlarının ve 2. yüzyıl başlarının modasını yansıtmaktadır.

3. 2. 2. Asker Tipi

Asker stelleri özellikle herolaştırma ifadesi ile bağlantılı olarak tüm antik çağ boyunca mezar stelleri üzerinde yaygın olarak karşımıza çıkar. Burada ayrıntılı olarak ele aldığımız iki stel üzerinde de giysileri ve silahlarıyla birlikte askerler betimlenmiştir. (Kat. Nr. 3, Lev. VII-VIII, Res. 13-16 ve Kat. Nr. 4, Lev. IX, Res. 17-18).

Kat. Nr. 3, Lev. VII-VIII, Res. 13-16'da stel üzerinde betimlenen asker, diz üzerinde, belden kemerli bir kıyafet giymiştir. Beline iki-üç sıra doladığı kemerini önden bağlamış ve kemer ucu aşağı doğru sarkmıştır. Omzuna ise bir khlamys atmıştır. Vücut ağırlığını sağ bacağın taşıdığı figür, sol ayağını hafifçe geriye ve yana doğru açmıştır. Sağ kolunu dirsekten dik açıyla büken figür, çerçevenin yanında duran mızrağına dayanmış, izleyiciye sanki dinleniyor izlenimi vermiştir. Sırtında ise bir kalkan ve kabzası da görülen kılıcını taşımaktadır. Bu tip kılıcın bir benzeri, Lagina Hekate Tapınağı'nın kuzey frizinde Roma ile Karia kentleri arasındaki anlaşmanın tasvir edildiği bloğun üzerinde yer alan bir asker figürü üzerinde de görülmektedir¹⁹⁷.

¹⁹⁷ Stewart 1990, Res. 828.

Başını sağa döndüren askerin yüzü ayrıntıları belirlenemeyecek şekilde tahrip olmuştur. Baba Gurgos'un hemen sağında, mızrağın dibinde vücudu 3/4'lük dönüş yapmış ve arka ayakları üzerine oturmuş bir köpek işlenmiştir. Babanın sol yanında kendisiyle benzer kıyafet ve duruşta bir çocuk figürü işlenmiştir. Yazıtından anlaşıldığına göre bu çocuk asker baba Gurgos'un oğludur. Oğul Gurgos da aynı babası gibi diz üzerinde, belden kemerli bir asker kıyafeti giymiştir. Aralarındaki tek fark çocuğun Dioskurides duruşunda olmasıdır. Çocuğun vücut ağırlığını sol bacak taşımaktadır, sağ bacak ise hafifçe yana ve geriye doğru atılmıştır. Stelin yazıtı hem baba, hem de oğlun öldüğünü göstermektedir.

Mezar steli üzerinde tasvir edilen baba Gurgos'un, saçının kabarık ve bir peruk görünümünde olması Roma İmparatorluk Dönemi özelliğini yansıtmaktadır. Ayrıca Gurgos'un başı da Roma İmparatorluk Dönemi portreleriyle benzeşmektedir. Khalkedon'da bulunmuş ve şimdi İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde¹⁹⁸ sergilenen, M.S. 1. yüzyılın ortalarına tarihlenen mezar steli üzerinde, aynı stelimizde betimlenen Gurgos gibi asker giysileri içerisinde betimlenmiş bir figür vardır. Burada betimlenen askerin saç şekli Gurgos ile benzerdir. Oldukça kabarık ve dalgalı saç, kulakları da içine almıştır. Her iki figürde de saç kabarık enseye kadar inmektedir.

Stelimizde, Gurgos dağınık, taranmamış ve kabarık saçları ile Marcus Aurelius Dönemi'nin saç stilini yansıtmaktadır. Ancak stelin yoğun biçimde aşınması ayrıntıların kaybolmasına neden olmuş ve net bir tarihsel gelişim vermemizi engellemiştir.

Oğul'un başının da tahrip olmasına rağmen, başın kırılma noktasından baba'ya benzer saç özelliklerine sahip olduğu görülmektedir. Yazıtta hiç Roma ismi geçmemesi ve Gurgos'un Karca bir isim olması burada betimlenen askerin yerel bir asker olduğunu göstermektedir.

¹⁹⁸ Pfuhl-Möbius 1977, Taf. 54, Nr. 305.

Stelimiz üzerinde betimlenen köpek ise tüm antik çağ boyunca herolaştırma simgelerinden biri olarak mezar taşlarında karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte köpeğin Hellenistik ve Roma İmparatorluk Dönemi'nde daha çok oyun amaçlı ortaya çıktığını görülmektedir. Klasik Dönem'de ise köpekler, heroik bir anlam taşır ve çoğunlukla av köpeği biçimindedir¹⁹⁹.

Klasik Dönem'de mezar taşları üzerinde kendini gösteren herolaştırma ile, Hellenistik ve Roma Dönemi'nde karşımıza çıkan herolaştırma sahneleri birbirinden farklıdır. Her ne kadar tüm bu dönemlerde yılan, at, köpek, ve savaş aletleri gibi, benzer heroik simgeler betimlemenin temel unsurunu oluşturmaktaysa da, geç dönemlerde Klasik Dönem'in tersine, sıradan insanlar da herolaştırma sahneleri içerisinde gösterilebilmektedir. Örneğin Attika'da bir mezar taşı üzerinde dört yaşındaki küçük bir çocuk heros gibi betimlenebilmektedir²⁰⁰. Dolayısıyla da Geç Hellenistik Dönem ve sonrasında herolaştırma ifadeleri diğer pek çok anlatımda olduğu gibi simgesel bir hale dönüşür.

Thönges-Stringaris²⁰¹ tarafından Heros motifinin mezar stelleri üzerinde betimlendiği en güzel örneklerden birisi olarak M.Ö. 3. yüzyılda Kyme'de ele geçen bir mezar steli gösterilmiştir. Burada Zeus'a benzer biçimde betimlenen ölünün üst kısmı çıplak, alt kısmı mantoludur.

Askeri giysiler içindeki bir adamı yalın biçimde betimleyen diğer bir stelimizde (Kat. Nr. 4, Lev. IX, Res. 17-18) niş içerisinde, kaide üzerinde ayakta, cepheden betimlenmiş bir asker figürü yer almaktadır. Baş tamamen tahrip olmuş figürün giysi kıvrımları biraz daha iyi korunmuştur. Diz üzerinde, belden kemerli bir asker kıyafeti giymiş olan figürün elbisesi yüzeysel, dikine ve stilize çizgilerle oluşturulmuştur. Oldukça orantısız bir vücuda sahip olan figür, sol kolunun altında bir miğfer taşımaktadır. Stelimizin başı kırık olduğundan tarihleme yapmak zor olsa da, kıvrımların çizgisel, plastik olmayan yapısı gözü yorar biçimdedir. Kıvrımların sayıca artarak elbise ile ilişkisini kaybetmesi, süs amaçlı ve boru biçimli kıvrım ile vücut

¹⁹⁹ Hellenistik ve Roma Dönemi'nde sadece köpekler değil tavşan ve horoz gibi hayvanlar çocuklarla birlikte karşımıza çıkar. Horozun hitonik bir anlamı olması yanında (Demeter, Hades, Hekate gibi yer altı bağlantılı Tanrıların yanında ya da kucağında görülür), burada vurgulanmak istenen yine çocuğun günlük yaşamdan bir an olmasıdır.

²⁰⁰ Pfuhl-Möbius 1977, Taf. 19, Nr. 74.

²⁰¹ Thönges-Stringaris 1965, 75, Nr. 48; Ayrıca bkz. Pfuhl-Möbius 1979, Taf. 259, Nr. 1791.

hatlarının kaybolması ve stelimizdeki askerin üzerindeki giysi kıvrımlarının bir noktadan başlayıp kesintiye uğramadan aşağı kadar inmesi bizi Antoninuslar Dönemi veya az daha sonrasına götürmektedir.

M.S. 2 yüzyıl ve sonrasına tarihlenen örneklerde hareketler yalnızca görünüşte vardır. Figürler çizgiselleşerek boyutları küçülmüş, kıvrımlar bozulup süs amaçlı kullanılmış, ayrıntılar ihmal edilerek kompozisyon bozulmuştur. Figürler, erken dönemin değişik varyasyonları olmakla birlikte, Roma İmparatorluk Dönemi stili genel yapıya egemendir ve kaliteli işçilikten bahsedilemez.

İzmit Nikomedia'da bulunan ve şimdi Paris Louvre Müzesi'nde sergilenen²⁰² Antoninuslar Dönemi'ne ait stel üzerinde yer alan figürün üzerine giydiği elbise de, aynı stelimizde betimlenen asker figürünün elbisesi gibi özensiz ve dikine çizgilerle oluşturulmuştur. Burada da betimlenen figür, örneğimiz gibi, oldukça orantısız vücuda sahiptir. Bilhassa baş ve gövde oldukça orantısızdır. Birbirine paralel inen şematikleşmiş boru biçimli kıvrımlar ve bu kıvrımlar altında vücut hatlarının kaybolması Antoninus Dönemi ve sonrasına işaret etmektedir.

İtalya Verona Müzesi'nde²⁰³ sergilenen ve Möbius'a göre, Batı Anadolu stilini yansıtan, Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait ölü yemeği sahneli mezar steli üzerinde, merkezde, kline üzerinde yarı uzanmış, cepheden betimlenmiş bir erkek ve her iki yanında diphros üzerinde oturmuş Pudicitia tipinde iki kadın tasvir edilmektedir. Burada oturan her iki kadın ve kline üzerinde uzanan erkeğin elbiseleri oldukça stilize ve şematiktir. Özellikle kline üzerinde yarı uzanan erkeğin gövde kısmında oluşan dikine stilize kumaş tıpkı Kat. 4, Lev. IX, Res. 17-18'de yer alan asker figürünün giysisi ile benzerdir.

Hellenistik Dönem'de heykel görünümlü savaşçılar ve savaş sahneleri mezar stelleri üzerinde pek yaygın değildir. Roma İmparatorluk Dönemi kabartmalarında asker tipinde verilmiş erkeklerin sayısında belirgin bir artış görülür. Ancak bunların sanatsal yönleri fazla nitelikli değildir. Hellenistik Dönem'de ise savaşçılar daha iyi heroize edilmiş ve nitelikli betimlenmiş olarak karşımıza çıkarlar. Tüm antik çağ boyunca

²⁰² Pfuhl-Möbius 1977, Taf. 34, Nr. 152.

²⁰³ Pfuhl-Möbius 1979, Taf. 269, Nr. 1877.

savaş sahneleri sadece mezar stelleri üzerinde değil, tapınak frizlerinde, metoplarında ve Kilikya’da olduğu gibi kaya kabartmaları üzerinde de çok sık işlenen bir konudur²⁰⁴.

Roma İmparatorluk Dönemi’ne tarihlenen Lykia Bölgesi’nde ele geçmiş, bir kabartmada khlamyslü ve zırhlı bir asker savaş aletleriyle birlikte gösterilmiştir²⁰⁵. Bu tip savaşçı kabartmalarında, ayakta cepheden durma dışında, çok nadir de olsa farklı kompozisyonlar görülür. Örneğin bir mezar taşı üzerinde çömelmiş ve savunmaya hazır bir savaşçı betimlenmiştir²⁰⁶. Bu kabartma M.Ö. 3. yüzyıla tarihlenmektedir.

3. 2. 3. Mantolular

Stellerimiz içerisinde ayakta duran erkek tipleri sayıca daha fazladır. (Kat. Nr. 2, Lev. V-VI, Res. 9-12)’de ayakta duran, cepheden işlenmiş iki adet erkek figürü betimlenmiştir.

Aşınmış ve kırılmış olan figürler stel üzerinde çalışmamızı zorlaştırmıştır. Figürlerden birinin başı, sağ kolu ve omzu kırılmış, diğerinin ise başı tamamen aşınmış, her iki figürün de tüm vücudu tahrip olmuştur. Yan yana duran her iki figür de himation giyimlidir. Soldaki himation giyimli figürün her iki kolu yanda vücuda bitişik ve aşağıya doğru sarkıktır. Figürün hem sol kolu sağ koluna oranla daha geniş biçimde çıkıntı yaparak aşağıya sarkmıştır hem de manto kumaşının aşağıdan gelip karın üzerinden geçip sol kol altından arkaya giden kısmında yuvarlak bir kabartı göze çarpmaktadır. Bu kabartı manto kumaşının bele dolanan tomarıdır. Figürün vücut ağırlığı sağ bacak tarafından taşınmaktadır ve sol bacak hafifçe yana açılmıştır. Sağdaki figürün de her iki kolu vücuda bitişik ve aşağıya sarkıktır. Burada izleyebildiğimiz kadarıyla manto kumaşı vücuda sarılış biçimiyle azda olsa diğer figürden farklıdır. Burada manto kumaşı karın bölgesine oldukça kalın biçimde dolanmıştır. Yine kumaş sol kolun dirseğini de içine alacak biçimde kola sarılmıştır. Bu figürün de vücut ağırlığını sağ ayak taşımaktadır ve sol ayak hafif yana açılmıştır.

²⁰⁴ Pfuhl-Möbius 1979, Taf. 299, Nr. 2069-2071.

²⁰⁵ Pfuhl-Möbius 1977, Taf. 52, Nr. 284.

²⁰⁶ Pfuhl-Möbius 1979, Taf. 189, Nr. 1275.

Her iki figür de canlı ve dinamik yapıdan yoksundur. Figürlerin giysileri yalın işlenmiştir.

Aydın'da bulunmuş ve Pfuhl-Möbius tarafından M.Ö. 3. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen mezar steli²⁰⁷ stelimiz ile benzerdir. Burada, ayakta betimlenen, başı profilden işlenmiş figür, stelimizde sağ yönde ayakta betimlenmiş figür ile benzerdir. Stelimiz aşınmış olduğundan, izleyebildiğimiz kadarıyla her iki figür de mantoyu vücuda sarış şekliyle benzerdir. Her iki figürün kıyafeti de sadedir.

Özgan'ın M.Ö. 2. yüzyılın son çeyreğine tarihlediği, Stratonikeia'da bulunmuş, şimdi Bodrum Arkeoloji Müzesi'nde korunan mezar steli²⁰⁸ üzerinde bir veda sahnesi işlenmiştir. Mezar steli üzerinde, niş içerisinde ayakta duran iki erkeğin el sıkışma anı betimlenmiştir. Himation giyimli iki figür de hasarlıdır. Stelin sol köşesinde cepheden betimlenmiş bir erkek hizmetçi figürü bulunmaktadır. Her iki stelin tipi, mermerinin cinsi, figür tiplerinin benzerliği, figürlerin ayaklarını bastığı dışa profilli zemininin dahi aynı oluşu bize bu iki stelin aynı atölyeden çıktığını düşündürmektedir.

Yine Özgan'ın Geç Hellenistik Dönem'e tarihlediği mezar steli de yukarıda anlattığımız steller ile aynı atölyeden olmalıdır²⁰⁹. Burada, yukarıda ki örnekler gibi, niş içerisinde minderli bir diphros üzerinde yarı cepheden Pudicitia tipinde oturan bir kadın, karşısındaki erkek ile el sıkışır halde betimlenmiştir. Erkeğin hemen yanında himation giyimli Dioskourides tipinde bir erkek çocuk bulunmaktadır. Yine burada da figürler dışa profilli bir zemine basmaktadır. Bu nedenle, stelimizle Özgan' da yer alan iki stelle aynı atölyeden çıkmışçasına benzerdir.

Mezar stellerinde sadece ölülerin mi, yoksa ölenlerle birlikte yaşayanların da mı betimlendiği konusu bugüne kadar farklı tartışmalara neden olmuştur. Özellikle de yazıtların yetersiz olduğu durumlarda ölenlerle yaşayanları birbirinden ayırt etmek oldukça zordur. Arkaik ve Klasik Dönem'de ölen kişiler steller üzerinde yalnız betimlendiklerinden bu tür bir çelişkiye neden olmazlar. Ancak Hellenistik Dönem'de, Arkaik ve Klasik Dönem'in tersine, steller üzerinde betimlenen kişilerin sayısında çok büyük bir artış olmuş ve bu da yaşayanlarla ölenlerin ayırt edilmesi konusunda bazı

²⁰⁷ Pfuhl-Möbius 1977, Taf. 24, Nr. 104.

²⁰⁸ Özgan 1999, Taf. 50a.

²⁰⁹ Özgan 1999, Taf. 50b.

sorunlara neden olmuştur. Yine mezar stellerinde figürün tek başına yattığı durumlarda ölenin kimliğinin belirlenmesi konusunda bir sorun yoktur. Ancak, bazı stellerde figürler klinede ikili ya da üçlü biçimde yatar biçimde karşımıza çıkarlar ki, bu da kimliklendirme konusunda sorunlara neden olmaktadır.

Pek çok yazıt mezar taşlarında ölenler ile yaşayanların bir arada betimlendiğini göstermektedir. Dolayısıyla da mezar stelleri üzerinde karşımıza çıkan figürler yaşayan ile ölenleriyle aileler olmalıdır. Bununla birlikte mezar stelleri üzerinde adak kabartmalarının tersine, tapınma ve kurban sahneleri pek işlenmemiştir. Ancak nadir olarak kurban ve adak sahnesini içeren betimlemeler vardır. Bunun en güzel örneği Samos'ta ele geçen, üzerinde ölü yemeği ve kurban sahnesinin işlendiği bir mezar stelidir²¹⁰. Stelimizde de (Kat. 2, Lev. V-VI, Res. 9-12) yazıt bir kişinin ölü olduğunu söylemekte, ancak hangi figürün ölen olduğunu belirtmemektedir. Dolayısıyla da diğer örneklerde olduğu gibi bu stelde de ölen ve yaşayan birlikte betimlenmiştir.

III.3. Çocuk ve Hizmetçi Figürleri

Antik Dönem mezar stelleri üzerinde ana figürler olduğu kadar, yardımcı figürler de tip ve duruş biçimleri bakımından ayrı bir önem taşır. İncelediğimiz örneklerden ikisinde de ana figüre eşlik eden çocuklar yer alır. (Kat. Nr. 1, Lev. III-IV, Res. 6-8, Kat. Nr. 3, Lev. VIII, Res. 15)

Çocuk ve hizmetçi figürlerinin en güzel örneklerini Attika ve Anadolu mezar stelleri üzerinde görmekteyiz²¹¹. Atalay'a göre, Anadolu'da halk arasında bir inanış vardır: Bu inanışa göre bir çok aile, ölen çocuklarının ruhunun cennet kuşu olacağına inanmaktadır. Çocukların Klasik ve Hellenistik Dönem'de mezar stelleri üzerinde sık sık kuşlarla işlenmesinin bir nedeni de, kuşların ölü ruhu ile bağlantılı olduğuna inanılmasıdır²¹². Bu tip kuş betimlemeleri özellikle Attika mezar taşlarında karşımıza çıkmakla birlikte, Anadolu'dan pek çok mezar steli üzerinde de işlenirler. Örneğin Ephesos'ta bulunmuş ve bugün Efes (Selçuk) Müzesi'nde korunan Hellenistik Dönem'e ait bir mezar steli üzerine işlenen kuşlu çocuk figürü, Attika mezar stellerinde olduğu

²¹⁰ Pfuhl- Möbius 1979, Taf. 263, Nr. 1834.

²¹¹ Atalay 1990, 285.

²¹² Atalay 1990, 286.

gibi, gösterişli formu ile dikkat çekmektedir²¹³. M.Ö. 3. yüzyıla tarihlenen bu mezar kabartmasında içini gösteren ince bir khiton giymiş olan çocuk, bir eliyle tuttuğu kuşun gagası ile oynamaktadır.

Hellenistik Dönem’de çocuklara ait mezar stelleri üzerinde çok rastlanan hayvanlardan bazıları, kaz, köpek ve horoz gibi evcil hayvanlardır. Çocuklar bu tip örneklerde genellikle hayvanlara üzüm salkımı uzatır biçimde betimlenmişlerdir. Bu motif bazı kabartmalarda değiştirilmiş, kaz veya köpek yerine, ikinci bir çocuk üzüm salkımına uzanırken gösterilmiştir²¹⁴. Bu gelenek Attika mezar stellerinde Klasik Dönem’den itibaren bilinmektedir²¹⁵. Ancak bu stellerde ölen kişi, köpeğine üzüm salkımı yerine bir kuş figürü uzatmaktadır²¹⁶.

Hellenistik Dönem’de, özellikle küçük kız çocukları köpeğe bir şey uzatmadığı halde köpek sahibine doğru sıçrama yapmaktadır²¹⁷. Gerek Klasik, gerekse Hellenistik Dönemlerde bu tür kompozisyonlar özellikle çocuklara ait mezar stellerinin yetişkinlerinkinden kolaylıkla ayırt edilmesini sağlamaktadır²¹⁸. Mezar taşlarında köpeğin ölen kişiye doğru sıçraması veya yönelmesi ise Geç Arkaik Dönem’den beri işlenmektedir²¹⁹. Fakat bu tip erken örneklerde köpekler, Hellenistik Dönem’in tersine, av köpeği olarak işlenmiştir. Küçük köpeklerin, çocukların mezar taşlarında işlenmesinin en önemli nedeni hem koruyucu, hem de oyun anlamına gelmektedir²²⁰. Çocukların, mezar stellerinde horozlarla ve diğer küçük evcil hayvanlarla da görünmeleri oldukça yaygındır²²¹. Bunların tümü heykeltaşların ölen çocuğun oyununu daha sonra da devam ettirdiğini mezar taşı üzerinde göstermesi isteğinden meydana gelmiştir²²². Hizmetçileriyle verilen stellerin ilk örnekleri, Attika mezar kabartmaları üzerinde görülür²²³.

²¹³ Pfuhl-Möbius 1977, Taf. 117, Nr. 807; Atalay 1982, 30, Kat. No. 35, Lev. 21.

²¹⁴ Atalay 1990, 286.

²¹⁵ Pfuhl-Möbius 1977, Taf. 109-113.

²¹⁶ Pfuhl-Möbius 1977, 23. Nr. 98.

²¹⁷ Pfuhl-Möbius 1977, Taf. 64, Nr. 392, 395, 396, 397.

²¹⁸ Atalay 1990, 287, Dn. 10.

²¹⁹ Pfuhl-Möbius 1977, Taf. 4, Nr. 10, 12, 13.

²²⁰ Atalay 1990, 287, Dn. 12.

²²¹ Mendel 1966, 100, Res. 2759; Pfuhl-Möbius 1977, Taf. 114, Nr. 804 ve 806, 809-810, Taf. 60, Nr. 369, Taf. 58, Nr. 346.

²²² Atalay 1990, 287.

²²³ Hanfmann-Polatkan-Robert 1960, 49, Lev. 9.

Hellenistik Dönem'e ait stellerde kız çocukları iyi giyimleriyle, hizmetçilerden hemen ayrılmaktadır. Bunlar genellikle manto ve şal gibi değişik üst giysilere bürünmüşler²²⁴, ayrıca oranlama olarak da hizmetkarlardan daha büyük gösterilmişlerdir²²⁵. Genelde mezar stelleri üzerinde erkek çocuklar, kızların tersine, çıplak betimlenmişlerdir. Giysileri varsa, bunlar khiton ve khlamys'tir²²⁶. Çocukların ve erkek hizmetçilerin çıplak görünümü, Attika mezar stellerinde sık görülmektedir²²⁷.

Özellikle Helenistik Dönem sonları ve devamında, erken dönem kabartmalarının tersine, mezar taşlarında betimlenen çocukların boyutlarında dikkat çekici bir küçülme görülür. Ancak istisna örnekler de vardır. Ephesos Müzesi'nde sergilenen bir mezar stelinde, kadın figürünün yanında yer alan çocuk figürünün büyüklüğü Klasik Dönem'in Attika stellerini anımsatmaktadır²²⁸. Yetişkinlerde olduğu gibi khiton üzerine himation giyen çocuklar, boyutları ve ana figürle bağlantıları sayesinde hizmetçi çocuklardan farklılık gösterirler.

Çocuklar arasında tip olarak bir birlik görülmez. Genelde tipler büyüklerinkinden kopya edilmişlerdir. Örneğin, İstanbul Çemberlitaş Nekropol'ünden bulunmuş, İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde sergilenen mezar stelinde, cepheden işlenmiş ayakta duran ana figür ve çocuk figürü duruş ve giysi açısından birbirinin aynısıdır. Çocuğun duruşu, mantoyu sarış şekli ana figürün kopyası gibidir²²⁹. Giydikleri elbiseler yaşlarına uygun olabildiği gibi, bazen de yetişkinlerin aynısıdır. Bunların genç mi çocuk mu olduklarını ayırt edebilmek oldukça zordur²³⁰.

²²⁴ Atalay 1990, 287.

²²⁵ Atalay 1990, 288, Dn. 15.

²²⁶ Pfuhl-Möbius 1977, Taf. 132, Nr. 382.

²²⁷ Johansen 1951, 27, Fig. 12.

²²⁸ Pfuhl-Möbius 1977, Taf. 78, Nr. 500; Atalay, 1982, Kat. No. 12.

²²⁹ Pfuhl-Möbius 1977, Taf. 43, Nr. 218.

²³⁰ Bkz. Kat. No. 3. Lev. 8, Res. 15.

Mezar stelleri üzerindeki yazıtların yetersiz olduğu durumlarda kompozisyon, aile bağları ya da yetişkin çocuk ilişkileri ile ilgili bir sonuca ulaşmak zordur. Ancak bazı yazıtlar stel sahiplerinin sosyal durumuyla ilgili çok ayrıntılı bilgiler vermektedir. Örneğin, Antoninuslar Dönemi'ne tarihlenen bir stelde yaşadığı deprem nedeniyle Pedogogu ile betimlenmiş küçük iki çocuk vardır. Burada 25 yaşındaki sakallı genç erkek kemersiz khitonuyla iki çocuğun arkasında verilmiştir. Sağ elini birinci çocuğun arkasına, sol elini ise ikinci çocuğun ensesine koymuştur. 4 ve 5 yaşlarında olan bu çocuklar, anatomik olarak daha büyük betimlenmişlerdir²³¹.

Evin kendi çocukları ile hizmetkar çocuklar arasında görünümde bazı farklılıklar vardır. Özellikle de Geç Hellenistik Dönem mezar stellerinde hizmetkar çocuklar, evin kendi çocuklarından giysileriyle ayrılırlar. Möbius'a göre, hizmetçiler çocuklardan daha sade giyinmişler ve ölçü olarak diğer figürlerden çok küçük görünümde dirler²³². Fakat aralarındaki farklılığı sadece giysi biçimlerine bakarak belirlemek her zaman için mümkün değildir. Çünkü nadir de olsa mezar stelleri üzerinde iyi giyimli hizmetçilere rastlanmaktadır. Ephesos'tan bulunan, halen Paris Louvre Müzesi'nde korunan bir mezar steli üzerinde erkek hizmetçi figürünün nitelikli mantosu dikkat çekicidir²³³.

Figürlerin ayırt edilmesinde, sosyal konumlarının ve aile bağlarının belirlenmesinde giysiden çok, duruş biçimi daha belirleyicidir. Örneğin hizmetçi kız ve erkek çocuklar, kendilerine özgü duruş, giysi ve boyutlarıyla ana figürlerden ayrılırlar. Hizmetçiler ana figürün yanında efendilerine sadık biçimde dururlar, ana figüre temas etmezler ve duygusal bir bağ olduğunu gösteren kompozisyonlara girmezler. Ayrıca boyutça daha küçüktürler. Çocuklar ise genellikle ana figürle aynı boyutta ve stilde verilirler. Dolayısıyla da hizmetkar figürler mezar taşları üzerinde genellikle efendileriyle ilişki içinde olmazlar ve onlara dokunamazlar yalnızca onların yanında beklerler²³⁴. Küçük hizmetçi motifi çok yönlüdür. En belirgin ve sık rastlanılan tip hiçbir şey yapmadan, çerçeve kenarına yaslanmış biçimde dinlenir durumda olanlardır. Bazen de Pudicitia tipinde çocuklara rastlanır. Dinlenme etkinliği çerçeve kenarına ya

²³¹ Pfuhl-Möbius 1977, Taf. 34, Nr. 152. Yazıtta şunlar yazmaktadır: “*Diogenes'in oğlu Thrason bu steli depremde ölen beş yaşındaki oğlu Deksiphanes, dört yaşındaki oğlu Thrason ve onların öğretmeni yirmibeş yaşındaki Hermes'in hatırası için diktirdi*”.

²³² Pfuhl-Möbius 1977, 67.

²³³ Bieber 1967, 132, Res. 523; Pfuhl-Möbius 1977, 140 vd. Taf. 68, Nr. 417; Atalay 1990, 288.

²³⁴ Şahin 1994, 78.

da başka bir çocuğa yaslanma veya ayak ayak üstüne atma biçiminde kendini gösterir. Hizmetçi erkek çocuklar en çok eğitim ya da jimnastik ile ilgili eşyalar taşırlar. Bazen de palmiye, çelenk ya da mızrak tutabilirler. Atından inmiş efendisinin atını taşıyan örnekler de vardır²³⁵.

Pagos'ta bulunan ve şimdi İzmir Müzesi'nde korunan bir mezar stelinde, üç figür betimlenmiştir. Bunlardan arkalıklı bir koltuk üzerinde oturan, khiton üzerine himation giymiş, profilden, Pudicitia tipinde bir kadındır²³⁶. Kadının karşısında onunla temas halinde iki erkek betimlenmiştir. Koltuğun hemen arkasında, köşede khiton üzerine manto giyimli bir kız çocuğu görülmektedir. Möbius bu kabartmayı, M.Ö. I. yüzyıla tarihlemekte ve yetişkin figürler gibi khiton üzerine himation giymiş bu kızın hizmetçi değil, bir çocuk figürü olduğunu düşünmektedir. Atalay'a²³⁷ göre ise, bu çocuk çerçeve kenarına sıkışmış görünümü ile bir hizmetkar olmalıdır. Bu örnekte kadın figürün yanına kız hizmetçi, erkek figürün yanına ise erkek hizmetçi figürü işlenmiştir. Aynı stelin diğer köşesinde de erkek figürün yanında ayaklarını çapraz atmış bir erkek hizmetçi betimlenmiştir. Bu duruş tipik hizmetçi duruşudur. Önceleri Attika mezar stellerinde görülen bu jest Geç Hellenistik Dönem'de oldukça yaygındır²³⁸.

Hizmetkar çocuklarda en sık rastlanılan kompozisyon, aynı örneğimizde olduğu gibi, mezar sahibine ait özel eşyaların taşınmasıdır. M.Ö. 400'lü yıllara tarihlenen ünlü "Hegeso" kabartması²³⁹, ikili kompozisyonların ilk örneği olarak görülebilir. Mezar steli üzerinde, niş içinde genç bir kız elinde bir kutu tutmakta, yardımcısı Hegeso bu kutudan bir kolye (takı) alırken görülmektedir²⁴⁰. Çok sayıda benzer motifli veya aynı motifli Attika mezar rölyefi bilinmektedir. Bazen oturan kadın kutudan biblo değil, bir kumaş parçası alır durumda betimlenmiştir. Bu kumaş parçası muhtemelen bir maskedir. İstisnai durumlarda hizmetçi efendisine tüm bir kutu veya küçük bir kuş yerine biblo uzatır. M.Ö. 4. yüzyılda daha karmaşık kompozisyonlar moda olmuştur. Sahne bazen bir başka hizmetçinin eklenmesiyle zenginleşmiştir. "Ameinokleia"

²³⁵ Pfuhl-Möbius 1979, Taf. 209-212, Nr. 1436-1461.

²³⁶ Pfuhl-Möbius 1977, Taf.165, Nr. 1097.

²³⁷ Atalay 1990, 289.

²³⁸ Atalay 1990, bkz. dn. 24.

²³⁹ Johansen 1951, 17, Fig. 5; Stewart 1990, Fig. 477; Ridgway 1997, 167, Plate 38.

²⁴⁰ Kare kutular, Hegeso kabartmasındaki gibi yaygın mobilya parçası olarak çok iyi bilinirler. Attika vazoları üzerinde kadınların odalarında günlük hayatta kullandıkları objelerdir. Bu vazolar süs olarak hizmet ediyor. Hegeso, kolyeyi kutuya koyarken betimlenmiş. Hegeso kabartmasındaki hizmetçi üzüntüsünü yansıtır biçimde betimlenmiştir.

stelinde²⁴¹ olduğu gibi, genç hizmetçilerden biri hanımının biblo kutusunu taşımaktadır. Diğer hanımına ayakkabı²⁴² giyerken yardım etmektedir. Benzer örnekler, sık sık mezar rölyeflerinde rastladığımız küçük köle çocuk, efendisi olan erkeğin bazen pelerini taşımaktadır. Louvre’da bulunan bir stelde oturan kadının önünde bir kız durmakta ve kaldırdığı elinde bir mücevher kutusu tutmaktadır; fakat bu kutu kabartma şeklinde değil boyama olarak yapılmıştır²⁴³. Özellikle de Geç Hellenistik Dönem’de, kız hizmetkarlar, hanımlarının eşyalarını taşıırken gösterilmektedir²⁴⁴. Bazı durumlarda da figürlerin konumlarıyla bağlantılı sahneler vardır. Örneğin, bir çocuk, içinde on iki tane rulo olan bir kutuyu açarak efendisine uzatabilir²⁴⁵. Başka bir örnekte ise bir hizmetçi çocuk efendisinin rulo sandığını omzunda taşımaktadır²⁴⁶. Stellerimiz içerisinde (Kat. Nr. 1, Lev. III-IV, Res. 6-8)’de yer alan hizmetçi figürü, üzerine khiton giymiş ve profilden işlenmiştir, fakat gövdede 3/4’lük bir dönüş vardır.

Ana figürün karşısında yüzü ona dönük ve elinde mücevher sandığı tutan khiton giyimli, ince, uzun ve hareketli bir yapıda olan figür, elindeki sandığı efendisine uzatmış, oturan kadın ise kutuya doğru uzanmıştır. Hizmetçi kızın saçları dalgalı biçimde arkaya doğru toplanarak iki kademe halinde topuz yapılmıştır. Saçının ortasında bant vardır. Yuvarlak bir yüze sahiptir. Omuzda gerçekleşen dönüş hareketiyle “V” şeklindeki kıvrımları görebilmektedir. Sol eliyle kutunun altından, sağ eli ile de üstünden tutmaktadır, sanki kutunun kapağını açacak şekilde işlenmiştir. Sağ ayağını ileri, sol ayağını ise dizden kırarak geriye atmıştır. Bu da vücuda hareket kazandırmıştır. Vücut ağırlığı ise sağ bacak üzerindedir. Elbise altından vücut hareketi oldukça rahat izlenebilmektedir. Vücudun alt kısmı üst kısma oranla daha yapılı ve uzun verilmiş, özellikle üst bacaklar oldukça kalın işlenmiştir. Hizmetçi profilden verilerek derinlik oluşturulmaya çalışılmıştır. Hizmetçinin khitonunun bacağın hareketini vurgulayarak öne dökülüşü elbise altından sol bacağının hissedilmesine sebep olmuştur. Dönem özelliği olarak kapalı hareketler açılmış, canlılık ve dinamiklik görünümüne hakim olmuştur. Hizmetçinin sol bacağını geriye atmasıyla khitonun arkaya doğru kavis yapması hafif bir ışık-gölge olayını anımsatmaktadır. Yine aynı hareket oturan kadının

²⁴¹ Johansen 1951, 20, Fig. 7.

²⁴² Bu motif ilk kez Ameinokleia stelinde kullanılmıştır. Daha öncede eski bir stelde görülmüştür. Fakat bu stelden küçük bir parça korunmuştur.

²⁴³ Johansen 1951, 27, dn. 1.

²⁴⁴ Atalay 1990, 289.

²⁴⁵ Pfuhl-Möbius 1977, 69, dn. 294.

²⁴⁶ Pfuhl-Möbius 1977, Taf. 26, Nr. 109.

taburesi ve ayakları arasında daha net hissedilmektedir. Oturan kadının başına yönelttiği sol kolundan sarkan zikzak kıvrımlar, tabure ve bacak arasında aynı zamanda hizmetçinin khitonunun kısa eteğinin arkadan aşağıya inen kısmında da görülmektedir.

Samos'tan bulunmuş, Vathy Arkeoloji Müzesi'nde korunan mezar steli²⁴⁷ üzerindeki, çerçevenin sol kenarına dayalı hizmetçi kız hem kıyafeti hem de khitonunun altındaki bacağın kumaş altından hissedilmesi gibi özelliklerinden dolayı stelimizde yer alan hizmetçi kız ile benzerdir.

Yine Özgan'ın M.Ö. 2. yüzyılın ortasına tarihlediği Stratonikeia'da bulunmuş, İzmir Müzesi'nde korunan heykele ait kadın başı²⁴⁸, Rhodaineta'nın hizmetçi kızının başı ile oldukça benzerdir. Her iki başta da ortadan ayrılan saç dalgalı biçimde alın hizasından ve başın yanından enseye doğru kıvrılarak topuz yapılmış, yanlardan toplanan saç başın tepesindeki saç baskı yaparak bir çıkıntı oluşturmuştur. Her iki saç da oldukça özenli işlenmiştir.

²⁴⁷ Horn 1972, 164vd, Taf. 86, Nr. 142.

²⁴⁸ Özgan 1999, Taf. 7c-d.

IV. SONUÇ

Stratonikeia Bölgesi, tüm Karia'nın ortak meseleleri görüşmek için toplandığı çok önemli bir kutsal alana sahip olması nedeniyle, dini ve siyasi açıdan çağlar boyunca çok önemli bir merkez olmuştur. Ayrıca kent, Zeus Khrysaoreus Kutsal Alanı'nın yakınında kurulduğundan ve önemli merkezlere giden yolların kesişme noktasında bulunduğundan coğrafi konumuyla da her dönemde stratejik bir öneme sahip olmuştur. Yazılı kaynaklarla da desteklenen bu durum, sanatın her alanında kendini göstermiştir.

Dini, siyasi ve stratejik bakımdan çok önemli bir kent olan Stratonikeia'nın heykeltraşlığı üzerine yapılmış çok önemli çalışmalar bulunmaktadır. Örneğin Özgan tarafından Stratonikeia'nın heykeltraşlığıyla ilgili önemli bir çalışma yapılmıştır. Ayrıca Pfuhl-Möbius'un büyük Corpus'unda Stratonikeia kökenli mezar stelleri ayrıntılı biçimde ele alınmıştır. Bizim burada incelemeye çalıştığımız Hellenistik ve Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenen bir grup mezar steli ise Stratonikeia kökenli olup, Muğla Müzesi'nde sergilenmektedir.

Öncelikle stel çerçevelerine bakılarak gruplandırılma yapılmış, stel tiplerinde görülen farklılıklara değinilerek yapılan incelemeler sonucunda, steller, Üçgen Alınlıklı Steller, Kemerli Steller, Alınlıksız Çerçevesiz Steller ve Bomos Tipli Steller olarak dört sınıfa ayrılmıştır.

Üçgen Alınlıklı olarak nitelendirdiğimiz stellerin üst yapıları genel olarak tahrip olmuştur. Bu nedenle, üst yapı hakkında çok ayrıntılı bir sonuca varmak mümkün olamamıştır. Ancak form yapıları ve rozet bezemeleri üçgen alınlıkla örtüldükleri konusunda ayırt edici olmuştur.

Kemerli Stel diğerk bir form olarak karşımıza çıkar. Bu stel tipinde ana motif alınlığa doğru daralan, st kısımda kavis yapan kemerdir. Stratonikeia Bölgesi’nde diğerk stel tiplerine oranla fazlaca bulunmuş olan Kemerli Steller bize bölgede bu tipin çok rağbet gördüğünü göstermektedir. Bölgeye ait stellerle ilgili yapılan çalışmaların pek çoğunda Kemerli stellere yoğun biçimde rastlanmaktadır. Kemerli ve Bst Biçimli Stellerde st ereve daha çok kemer biçiminde düzeltilmiştir. Örneğin alışma kapsamımızda bulunan Khrysaor adlı erkeğe ait mezar taşında da st ereve, bu tip örneklerde olduğu gibi, kemer biçiminde düzeltilmiştir. Yine bölgede çok ince işçiliğe sahip, tıpkı bir tapınağın n cephesini yansıtan örnekler bulunmuştur. Bazılarında ise yanlara korint başlıklı sütunlar eklenerek, tepe ve yan akroterli, kaideli, oldukça süslü yapılarak bir naiskos mimarisi oluşturulmak istenmiştir. Bu da bize bölgede tek bir kemerli tipin olmadığını, birbirinden farklı, tıpkı günümüzde olduğu gibi yaptırının ekonomik gücüyle bağlantılı stel tipleri olduğunu göstermektedir. Bu tip örneklerde steli işçiliğinde ve niteliğinde yapan ustaya, kişisel zevklere ya da atölyelere bağlı olarak farklılıklar görülmektedir.

Alınlıksız ereveli olarak nitelendirdiğimiz stel, mermer bloğunun dış konturlarının dikdörtgen kesilip, figürü kemer bir niş içine yerleştirdiğinden bu adla sınıflandırdık.

Son olarak, farklı bir tip olan Bomos Tipli stel bulunmaktadır. Bu rneğin alt kısmında, st bölümden daha geniş ve yekpare işlenmiş bir kaide vardır. zerinde betimlenen bst, stelin silindirik formuna uygun olarak dış bükey yerleştirilmiş, bir başka deyişle, göğüs kafesi ileri çıkmış, omuzlar geri planda kalmıştır. Stelin yazıtından ölen kişinin Hermes kültüyle bağlantısını belirleyebiliyoruz. Ölen kişinin ismi Hermophilos’dur. Hermophilos “Hermes’i seven” anlamına gelmektedir.

Stel Tiplerinden sonra, steller üzerinde işlenen figür tipleri, Oturan Figür, Ayakta Duran Figürler, ocuk ve Hizmetçi Figürleri şeklinde ana başlıkları altında incelenmiştir.

Oturan figürde Pudicitia tipi, Anadolu'nun pek çok bölgesinde olduğu gibi, Stratonikeia'da da sevilen ve yaygın olarak kullanılan bir tiptir. Stratonikeia'da bulunan Pudicitia tipli kadınları betimleyen pek çok stel, Pfuhl-Möbius ve Özgan tarafından ayrıntılı biçimde ele alınmıştır. Bizim örneklerimizden birisinde de Pudicitia tipindeki bir kadın bu tipe özgü biçimde çerçeve kenarına yaslanmış ve başına kadar mantosunu çekmiş biçimde gösterilmiştir. Stel üzerindeki yazıt, ölenin kişinin kökeni ile ilgili önemli bilgiler vermektedir. Kitabe Dor lehçesi ile yazılmıştır. Ölenin ismi olan Rhodaineta onun Rodos kökenli olduğunu göstermektedir. Rodoslular da Dor lehçesi ile konuştuğu için, hem lehçe, hem de etimolojik bakımdan Rodos'la bir bağlantı mevcuttur.

Bu tipteki örnekler klasik şemaya uygun biçimde genellikle karşılarında hizmetkarlarıyla birlikte gösterilmektedir. Yine Pudicitia tipli kadınlar günlük hayatlarında olduğu gibi, evlerinde hizmetkarlarıyla tasvir edilmekte ve bazen de onlara çocukları eşlik etmektedir.

Ayakta Duran Figürlerde belirgin bir tipten bahsetmek oldukça zordur. Yine bir çok bölgede olduğu gibi, Stratonikeia Bölgesi'nde de ayakta duran erkek tipleri oldukça çeşitlilik göstermektedir. Stratonikeia'da Ayakta Duran Figür Tipleri kendi içerisinde Dioskurides Tipi, Mantolular ve Asker Tipleri olmak üzere üç ana gruba ayrılmaktadır. Bunların içerisinde biri ayakta, asker kıyafeti içerisinde bir çocuk, diğeri de büst biçiminde olmak üzere iki adet Dioskurides tipi işlenmiştir.

Babasıyla aynı asker kıyafetini giymiş Dioskurides tipinde bir çocuk, Stratonikeia kökenli mezar stellerinde sadece bu çalışma kapsamına giren steller içerisinde yer almaktadır. Ayrıca, yetişkin ve yanında bir çocuğun işlendiği stellerde genellikle, yetişkin figür ve çocuk hem kıyafet, hem de duruş biçimiyle benzerdir. Fakat stel üzerinde işlenen yetişkin ve çocuk figürünün sadece kıyafetleri benzerdir; fakat çocuk duruş şekliyle Dioskurides tipindedir.

Büst biçiminde tasvir edilen diğer Dioskurides tipli figürün ismi, stel üzerindeki yazıta göre, Karia'nın en önemli kutsal alanlarından biri olan Zeus Khrysaoreus'den dolayı Stratonikeia Bölgesi'nde yaygın olarak kullanılan Khrysaor'dur. Bu isim ve Khrysaor'un hangi yerleşimden olduğunun belirtilmemesi onun ve stel tipinin Stratonikeia kökenli olduğunu açıkça göstermektedir.

Ayakta Duran Figürlerde iki adet Mantolu tip bulunmaktadır. Aşınmış olan her iki figür, üzerinde çalışmamızı zorlaştırmıştır. Üzerindeki yazıt, okunabildiği kadarıyla, bir kişinin öldüğünü söylemektedir. Fakat hangisinin öldüğünü belirlemek mümkün olmamıştır. Özgan'ın çalışmasında yer alan iki adet mezar steli (Taf. 50a-b) ile stelimiz, stellerin tipi, mermerinin cinsi, figür tiplerinin benzerliği, figürlerin ayaklarını bastığı dışa profilli zemininin dahi aynı oluşu sebebiyle, bize, bu üç stelin aynı atölye ve ustanın elinden çıkmış olabileceğini düşündürmektedir. Bu üç stelin M.Ö. 2. yüzyıldan oluşu da bu ihtimali güçlendirmektedir.

Steller üzerinde betimlenen Ayakta Duran Figürler içerisinde son olarak iki adet Asker Figürü'ne değinmek istiyoruz. Her iki askerin kıyafeti birbirinden farklıdır. Özgan'ın çalışmasında değerlendirilen iki adet (51d-53c) mezar steli ile birlikte elimizde toplam Stratonikeia kökenli dört adet asker betimlemeli stel bulunmaktadır. Özgan'ın Hellenistik Dönem'e tarihlediği iki Asker Stelinden birisinde çıplak ve yaşlı bir erkek kalkarıyla birlikte betimlenmiştir. Diğerisi pileli, iki katlı, diz üstünde bir asker elbisesi giymiştir.

Asker betimlemeli stellerimizden M.S. 1. yüzyılın sonu ile 2. yüzyılın başına tarihlenen stelde diz üzerinde, belinden kuşaklı ve khlamys'ü olan, kalkarı sırtında ve mızrağı elinde bir asker tasvir edilmiştir. Stelin üzerindeki yazıttan adının Gurgos olduğunu öğreniyoruz. Gurgos Anadolu'ya ait bir şahıs ismi olduğundan, stelde tasvir edilen askerin Stratonikeia Bölgesi'nin yerli halkından olduğunu söylemek mümkündür. Ancak stelin yazıtı Gurgos'un bağlı olduğu yerleşim yeri konusunda bilgi vermemektedir. Bu da Gurgos'un Stratonikeialı olduğunu göstermektedir.

Antoninuslar Dönemi'ne tarihlediğimiz diğer asker ise diz üzerinde, kemerli, fakat dönem özelliğiyle bağlantılı olarak birbirine paralel, boyuna stilize çizgili, oldukça yalın bir asker kıyafeti giymiştir. Kolunun altında miğferini taşımaktadır. Stelin kaidesindeki yazıt okunamayacak kadar tahrip olduğundan, herhangi bir bilgi edinememekteyiz.

Askerlerin ortak özelliği hepsinin silahlarıyla birlikte betimlenmiş olmasıdır. Bu stellerin yardımıyla aynı bölgeden, fakat farklı tarihlerden, değişik kıyafetler giymiş askerler saptamaktayız. Stratonikeia Bölgesi'nde tasvir edilen askerlerin kıyafetlerinde dönemlere göre değişen çeşitlilik göze çarpmaktadır.

Steller içerisinde bir çocuk ve bir de hizmetçi figürü betimlenmektedir. Çocuk figürü, yukarıda da belirttiğimiz gibi, yanında yer alan babasından farklı olarak Dioskurides duruşundadır ve yazıtından öğrendiğimize göre, babasıyla aynı ismi taşıyan çocuk da, babası gibi, ölmüştür. Genellikle iki veya daha çok figürün işlendiği stellerde ölenin hangi figür olduğunu saptamak zordur. Oysa bu stel üzerindeki yazıt her iki figürün de ölü olduğunu belirlememize yardımcı olmaktadır.

Stel üzerindeki hizmetçi figürü, efendisinin karşısında, efendisiyle ilgili bir nesne tutmaktadır. Betimlenen hizmetçi, profilden işlenmiş, sanki fondan kopuk, bağımsız, heykelvari görünümündedir. Yine Özgan'ın çalışmasının heykel bölümünde (7c-d), stilistik olarak M.Ö. 2. yüzyılın ortalarına tarihlenen bir kadın heykelinin kopuk başı, saçların taranış şekli, yüzün dolgunluğu, her iki yüzün genç ve diri hali bakımından, stelde yer alan hizmetçi kızın başı ile oldukça benzerdir.

Bu güne kadar, Stratonikeia Bölgesi'nde gün ışığına çıkartılan mezar stellerine baktığımızda, steller bölgedeki diğer steller ile birlikte değerlendirilebilmekte ve Stratonikeia'dan ele geçen mezar stelleriyle benzeşmektedir.

Bu bölgede ele geçen stellerin geneline baktığımızda tüm konuların işlendiği görülmektedir. Ancak en fazla işlenen konulardan birisi, yaşayanlarla ölenleri veda eder biçimde gösterenler olmakla birlikte, bizim incelediğimiz stellerde bu tip bir sahne bulunmamaktadır.

Sonuç olarak tüm bu karşılaştırma ve incelemeler bölgedeki stel tiplerinin, Anadolu'daki pek çok merkezde olduğu gibi, çok çeşitli ve zengin olduğunu göstermektedir. Ancak bizim incelediğimiz örnekler sayıca az olduğundan kronolojik bir düzenleme yapmak ve tam bir stilistik gelişim vermek mümkün olamamıştır. Bununla birlikte Stratonikeia Bölgesi'nden ele geçen ve bu güne kadar farklı araştırmacılar tarafından ele alınan çalışmalar bölgenin sanatsal önemini ve zenginliğini yansıtmaktadır. Dolayısıyla da bu güne kadar yapılmış ve yapılmakta olan çalışmalar bu zenginliği bilimsel olarak yansıtmaları nedeniyle çok önemlidir.

FIGÜR TİPLERİNE GÖRE KATALOG*

K 1, Levha I-IV, Resim 1-8

Envanter Numarası: Verilmemiştir.

Yükseklik: 66 cm.

Genişlik: 31 cm.

Derinlik: 9.5 cm.

Niş Yüksekliği: 22.5 cm.

Niş Genişliği: 26 cm.

Stelin Kaide Genişliği: 42 cm.

Stelin Kaide Derinliği: 13 cm.

Müze Geliş Tarihi: Kayıta belirtilmemiştir.

Beyazımsı ince taneli mermerden, tek resim alanlı, alınlıklı stel. Stelin alınlık kısmı ve kaidenin sağ köşesi kırık. Figürlerin yüzünde, saçlarında ve yüzeyde yer yer aşınma. Orta yükseklikte kabartma.

Stel yüzeyine açılan dikdörtgen biçimli niş içinde ana ve yardımcı figürler bulunur. Çerçevenin solunda yer alan Pudicitia tipindeki kadın, minderli bir diphros üzerinde oturur. Figür sağ kolunu sağ bacağa paralel olarak kucak üzerinden ileriye uzatmış ve dirsekten kırılan sol kol, başa yönelerek manto kumaşını kenarından kavramış. Sağ yöne profilden işlenen figür, gövdesini sol omuzdaki hareketle bağlantılı olarak hafifçe sağa döndürmüştür. Khiton üzerine himation giyen figür sağ bacağını hafifçe ileriye, sol bacağını ise geriye doğru atmıştır.

Ana figürün karşısında elinde bir kutu tutan ve bu kutuyu karşısındaki kadına uzatan yardımcı figür yer alır. Sol yöne dönük ayakta betimlenen yardımcı figürün başı ve gövdesi $\frac{3}{4}$ profilden verilmiştir. Kısa kollu khiton giyen yardımcı figürün vücut ağırlığını sağ bacak taşıırken, dizden bükülen sol bacak geri çekilmiştir.

*Levhalar bölümü ile bağlantılı olarak düzenlenen katalog bölümünde kronolojik sıralama takip edilmemiş ve stellerin sıralaması figür tiplerine göre yapılmıştır.

Dikdörtgen nişin altında iki satır Grekçe yazıt yer alır:

ΡΟΔΑΙΝΕΤΑΕΦΕΣΙΑ

2 ΧΡΗΣΤΑΧΑΙΡΕ

Ephesoslu aziz Rhodaineta merhaba.

K 2, Levha V-VI, Resim 9-12

Envanter Numarası: 1474.

Yükseklik: 86 cm.

Genişlik: 35.5 cm.

Derinlik: 15 cm.

Niş Yüksekliği: 38.2 cm.

Niş Genişliği: 29 cm.

Müze Geliş Tarihi: 24.06.1994 (Mustafa Özdemir, Salih Avcı ve Fedakar Dermenci'nin mahkumiyeti sonucu mahkeme kararıyla)

Beyaz, iri taneli mermerden tek resim alanlı, alınlıklı, alınlığı rozetli stel. Mezar steli figürlerin boyun hizasından ikiye kırık. Alınlık, stel çerçevesi, kaide ve figürlerde yoğun aşınma ve kopma. Orta yükseklikte kabartma.

Stel yüzeyine açılan dikdörtgen biçimli niş içinde ayakta, cepheden, khiton üzerine himation giymiş iki erkek figür betimlenmekte.

Stelin altında beş satır Grekçe yazıt yer alır:

	[] ΠΠΙΑΣΜΟΛΕΣΙΟΣ
2	[] ΙΜΙΟΣΑΥΤΟΥΚΟΤΗ
ΚΑΙΤΡΟΚΟΝΔΜΝΚΟΤΤ
4	ΕΟΥΣΕΤΙΜΗΣΕΝΑΛΥ
ΠΕ

K 3, Levha VII-VIII, Resim 13-16

Envanter Numarası: 421.

Yükseklik: 55.5 cm.

Genişlik: 45.5 cm.

Derinlik: 11 cm.

Niş Yüksekliği: 41 cm.

Niş Genişliği: 38.5 cm.

Müze Geliş Tarihi: 27.06.1997 (Muhittin Sarıkavak'ın mahkumiyeti sonucu mahkeme kararıyla)

Beyaz, ince taneli mermerden, tek resim alanlı, alınlıklı stel. Alınlık, stelin her iki üst köşesi, sağ çerçevenin bir bölümü, bloğun alt kısmı, her iki figürün yüzü ve vücutlarının genelinde yoğun kopma ve aşınma. Orta yükseklikte kabartma

Stel yüzeyine açılan dikdörtgen biçimli niş içinde ana ve yardımcı figürler yer almakta. Ayakta duran, cepheden işlenmiş, başı sağa dönük, sol koluyla mızrağına dayanmış, sağ ayak dizden hafif kırılarak geriye atılmış ve ağırlık sol bacak üzerine verilmiş, sırtında kalkanı, üzerinde asker elbisesi bulunan erkek, sol tarafında ise çerçeveye yaslanmış, ayakta, cepheden işlenmiş, asker kıyafeti giymiş, küçük figür bulunmakta. Figürün sağ tarafında ayakta duran bir köpek var.

Stelin betim alanı içerisinde alınlığın hemen altında dört satır Grekçe yazıt yer almakta:

AMMIAΣΓΟΥΡΓΟΥ
2 TOYANΔΡΟΣΣΥΝ
ΚΑΙΓΟΥΡΓΩΤΩΥ
4 ΙΩΜΝΕΙΑΣΧΑ
PIN

Ammias kocası Gurgos ve kocası ile aynı adı taşıyan oğlu Gurgos'un hatırası için.

K 4, Levha IX, Resim 17-18

Envanter Numarası: 1472.

Yükseklik: 74 cm.

Üst Genişlik: 34.5 cm.

Alt Genişlik: 42 cm.

Derinlik: 30 cm.

Niş Yüksekliği: 51.5 cm.

Niş Genişliği: 24 cm.

Müzeye Geliş Tarihi: 24.06.1999 (Mustafa Özdemir, Salih Avcı ve Fedakar Dermenci'nin mahkumiyeti sonucu mahkeme kararıyla).

Beyaz, pürüzlü ve iri taneli mermerden, çerçevesi, kemer nişli stel. Stelin genelinde tahribat. Figürün başında, yüzünde, ayaklarında yoğun kopma ve aşınma. Alçak kabartma tekniğinde.

Kemer biçimli niş içinde cepheden, ayakta duran, üzerinde kemerli stilize çizgili asker kıyafeti bulunan figür, bir kaide üzerinde yükselmekte. Sağ kolu aşağıya sarkıtmış, sol kolu ile miğferini tutmakta.

Stelin altında iki satır Grekçe yazıt yer almakta:

Yazı okunamamaktadır.

K 5, Levha X-XI, Resim 19-21

Envanter Numarası: 575.

Yükseklik: 68.5 cm.

Genişlik: 38 cm.

Derinlik: 16.5 cm.

Niş Yüksekliği: 54.5 cm.

Niş Genişliği: 30 cm.

Müze Geliş Tarihi: 05.11.1997 (Fera Akşen'den Satın Alma Yoluyla).

Beyaz, ince taneli mermerden, kemerli, yan akroterli stel. Sağlam olarak ele geçmiş. Yüksek kabartma tekniğinde.

Stel yüzeyine açılan niş içinde Dioskurides tipinde cepheden büst stel. Figür khiton üzerine himation giymiş. Saçı ve kaşları ayrıntılı işlenmiş. Sıra halinde arkadan öne doğru taranmış saç kabarık biçimde başı çevrelemekte. Yuvarlak yüz, iri gözler, büyük burun ve dolgun dudak.

Stelin altında iki satır Grekçe yazıt yer almakta:

ΠΑΡΗΣΙΑΧΡΥΣΑΡΙΤΩΤΕΚΝΩ

2 ΜΝΕΙΑΣΧΑΡΙΝ

Paresia oğlu Khrysaor'un hatırası için.

K 6, Levha XI-XII, Resim 22-23

Envanter Numarası: 229.

Yükseklik: 66.5 cm.

Çap: 86.5 cm.

Niş Yüksekliği: 30 cm.

Niş Genişliği: 26.5 cm.

Müze Geliş Tarihi: 01.05. 1995 (Hüseyin Mersin'in mahkumiyeti sonucu mahkeme kararıyla).

Beyaz, ince taneli mermerden, Bomos Tipli stel. Stelin sağ köşe kısmı kırık ve yüzeyde yer yer aşınma, Figürün yüzü tamamen hasarlı. Alçak kabartma tekniğinde.

Stel yüzeyine dikdörtgen açılan niş içinde, cepheden, çıplak bir erkek. Göğüs hatları stilize işlenmiş, kolların sadece omuz ve üst kol kısmı belirtilmiş.

Stelin altında üç satır Grekçe yazıt yer almaktadır:

ΠΟΘΟΣΕΡΜΟ
2 ΦΙΛΩΤΩΤΕΚΝΩ
ΜΝΙΑΣΧΑΡΙΝ

Pothos oğlu Hermophilos'un hatırası için.

Yazıt Kaynakçası: Şahin 1982, 111, Nr. 818.

KAYNAKÇA

- Akşit 1985 Akşit, O., *Roma İmparatorluk Tarihi*, İstanbul 1985.
- Alexiou 1991 Alexiou, S., *Minos Uygarlığı*, İstanbul 1991.
- Appianos Appianos, *Roman History*, (Translated by Horace White), The Loeb Classical Library, Harvard University Press 1912.
- Atalay 1988 Atalay, E., *Hellenistik Çağ'da Ephesos Mezar Stelleri Atölyeleri*, İzmir 1988.
- Bean 2000 Bean, G.E., *Eskiçağ'da Menderes'in Ötesi*, (Çev. Pınar Kurtoğlu), İstanbul 2000.
- Bieber 1959 Bieber, M., "Roman Men in Greek Himation (Romani Palliati)", *PAPS 103*, 1959, 374-417.
- Bieber 1963 Bieber, M., "The Sculpture of the Hellenistic Age", *AJA 67*, Nr. 1, 100-102.
- Bieber 1981 Bieber, M., *The Sculpture of the Hellenistic Age*, New York 1981.

- Boardman 1995 Boardman, J., *Greek Sculpture, The Late Classical Period*, London 1995.
- Boardman 1997 Boardman J., *Athenian Red Figure Vases. The Classical Period*, London 1997.
- Boysal 1980 Boysal, Y., "Stratonikeia", *KST II*, 1980, 127-131.
- Boysal 1982 Boysal, Y., "Stratonikeia Kazısı 1981 Çalışma Raporu", *KST IV*, 1982, 193-197.
- Boysal 1985 Boysal, Y., "1984 Yılı Stratonikeia Kazısı", *KST VII*, 1985, 519-522.
- Boysal 1987 Boysal, Y., "Stratonikeia Kazısı 1986 Yılı Çalışmaları", *KST IX 2*, 1987, 237-238.
- Boysal 1993 Boysal, Y., "Stratonikeia 1992 Yılı Kazısı", *KST XV 2*, 1993, 121-123.
- Boysal 1997 Boysal, Y., "1996 Yılı Stratonikeia Çalışmaları", *KST XIX 2*, 1997, 153-160.
- Boysal-Kadıoğlu 1998 Boysal, Y.-Kadıoğlu, M., "1997 Yılı Stratonikeia Nekropol Çalışmaları", *KST XX 2*, 1998, 215-228.

- Boysal 1966 Boysal, Y., *Grek Klasik Devir Heykeltıraşlığı (İ.Ö. 5. ve 4. Yüzyıllar)*, Ankara 1966.
- Boysal 1994 Boysal, Y., “Stratonikeia 1993 Kazısı” *KST XVI* 2, 1994, 315-317.
- Bury 1913 Bury, J.B., *A History of Greece*, New York 1913.
- Carpenter 2002 Carpenter, T. H., Antik Yunan’da Sanat ve Mitoloji, (Çev. B.B.M. Ünlüoğlu), İstanbul 2002.
- Chandler 1776 Chandler, R., *Travels in Asia Minor*, Oxford 1776.
- Chishull 1728 Chishull, E., *Antiquitates Asiaticae Christianum Aeram*, London 1728.
- Crampa 1969 Crampa J., *Labraunda, vol. III, 1: 1–12 (Period of Olympichus)*, Swedish Excavations and Researches, Lund 1969.
- Crampa 1972 Crampa, J., *Labraunda, vol. III, 2: 13–133, Swedish Excavations and Researches*, Stockholm 1972.

- Cremer 1991
 Cremer, M., *Hellenistisch-Römische Grabstelen im Nordwestlichen Kleinasien, I. Mysia*, Bonn 1991.
- Diepolder 1965
 Diepolder, H., *Die Attischen Grabreliefs*, Darmstadt 1965.
- Diodoros Siculus
 Diodoros Siculus, *Library of History*, (Translated by C.H. Oldfather-C.L. Sherman-C. Bradford Welles-Russel M. Geer-Francis R. Walton), The Loeb Classical Library, Harvard University Press 1933.
- Dio Cassius
 Dio Cassius, *Roman History*, (translated by Earnest Cary), The Loeb Classical Library, Harvard University Press 1914.
- Fellows 1838
 Fellows, Ch., *A Journal Written During an Excursion in Asia Minor*, London 1838.
- Fellows 1852
 Fellows, Ch., *Travels and Researches in Asia Minor*, London 1852.
- Fraser-Bean 1954
 Fraser, P.M.-Bean, G.E., *The Rhodian Peraea and Islands*, Oxford 1954.

- Fıratlı 1965 Fıratlı, N., “İstanbul’un Yunan ve Roma Mezar Stelleri”, *Belleten* 29, 1965, 263-321.
- Gerber 2002 Gerber, Ch., “Latmos (Beşparmak) Dağları’ndaki Prehistorik Buluntulara Ait İlk Sonuçlar”, *Birinci Uluslararası Aşağı Büyük Menderes Havzası Tarih, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Sempozyumu (15–16 Kasım 2001)*.
- Hammond 1986 Hammond, N.G.L., *A History of Greece to 322 B.C*, Oxford 1986.
- Hanfmann-Polatkan-Robert 1960 Hanfmann, G.M.A.,-Polatkan, K.Z.-Robert, L., “A Sepulchral Stele from Sardis”, *AJA* 64, 1960, 49-54.
- Herodotos Herodotos, *The Persian Wars*, (Translated by A.D. Godley), The Loeb Classical Library, Harvard University Press 1920.
- Horn 1972 Horn, R., *Hellenistische Bildwerke auf Samos*, Samos XII, Bonn 1972.

- Işık 1980
Işık, F., *Die Koroplastik von Theangela in Karien und ihre Beziehungen mit Ostionien zwischen 560-270*, IstMitt. Beiheft 21, 1980.
- İnan 1975
İnan, J., *Side'nin Roma Devri Heykeltıraşlığı*, Ankara 1975.
- Johansen 1951
Johansen, K.F., *The Attic Grave-Reliefs of the Classical Period*, Copenhagen 1951.
- Kern 1900
Kern, O., *Die Inschriften von Magnesia am Maeander*, Berlin 1900.
- Kleiner 1984
Kleiner, G., *Tanagrafiguren*, Berlin, 1984.
- Laumonier 1958
Laumonier, A., *Les Cultes Indigènes En Carie*, Paris 1958.
- Linfert 1976
Linfert, A., *Kunstzentren Hellenistischer Zeit*, Wiesbaden 1976.
- Macqueen 1968
Macqueen, J.G., "Geography and History in Western Asia Minor in the Second Millennium B.C.", *AnatSt. XVIII*, 169-185.

- Magie 1950
Magie, D., *Roman Rule in Asia Minor I-II*, Princeton 1950.
- Mansel 1995
Mansel, A.M., *Ege ve Yunan Tarihi*, Ankara 1995.
- Mastrocinque 1979
Mastrocinque, A., *La Caria e La Ionia Meridionale in Epoca Ellenistica (323-188 a.C.)*, Roma 1979.
- Mendel 1966
Mendel, G., *Catalogue des Sculptures Grecques, Romaines et Byzantines*, Roma 1966.
- Morkholm 2000
Morkholm, O., *Erken Hellenistik Çağ Sikkeleri*, (Çev. Oğuz Tekin), İstanbul 2000.
- Neumann 1979
Neumann, G., *Probleme des Griechischen Weihreliefs*, Tübingen, 1979.
- Oppermann 1924
Oppermann, H., *Zeus Panamaros (Dissertation)*, Religionsgeschichtliche Versuche und Vorarbeiten, Band XIX, Heft 3, Giessen 1924.

- Özgan 1997
 Özgan, R., “Zwei hellenistische Werke aus Stratonikeia”, *Sculptors and Sculpture of Caria and the Dodecanese*, edited by Ian Jenkins and Geoffrey B. Waywell, 114-119, Cambridge University Press 1997.
- Özgan 1999
 Özgan, R., *Die Skulpturen von Stratonikeia*, Asia Minor Studien, Band 32, Bonn 1999.
- Özgünel 1979 a
 Özgünel, C., *Anadolu’da Miken Seramiği*, (Yayımlanmış Doçentlik Tezi), Ankara 1979.
- Özgünel 1979 b
 Özgünel, C., *Karia Geometrik Seramiği I*, Ankara 1979.
- Pausanias
 Pausanias, *Description of Greece*, (Translated by W.H.S. Jones and H.A. Ormerod), The Loeb Classical Library, Harvard University Press 1918.
- Peschlow 2002
 Peschlow, A., “Latmos Dağlarının Prehistorik Kaya Resimleri”, *Birinci Uluslararası Aşağı Büyük Menderes Havzası Tarih, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Sempozyumu (15–16 Kasım 2001) Söke-Türkiye*, 2002, 176-193.

- Plutarkhos, *The Parallel Lives vol. VII: Demosthenes*, (Translated by B. Perin), The Loeb Classical Library, Harvard University Press 1914.
- Pfuhl-Möbius 1977, Pfuhl, E.-Möbius H., *Die Ostgriechischen Grabreliefs I*, Mainz am Rhein 1977.
- Pfuhl-Möbius 1979, Pfuhl, E.-Möbius H., *Die Ostgriechischen Grabreliefs II*, Mainz am Rhein 1979.
- Pinkwart 1965, Pinkwart, D., *Das Relief Des Archelaos von Priene und Die "Musen Des Philiskos*, Kallmünz 1965.
- Pinkwart 1973, Pinkwart, D., "Weibliche Gewandstatuen aus Magnesia", *AntPl* 12, 1973, 149-150.
- Polybios, *The Histories*, (Translated by W.R. Paton), The Loeb Classical Library, Harvard University Press 1922.
- Pouilloux 1960, Pouilloux, J., *Choix d'Inscriptions Grecques*, Paris 1960.
- Reger 1998, Reger, G., "The Koinon of the Laodikeis in Karia", *EA* 30, 11-17.

- Richter 1984
Richter, G.M.A., *The Portrait of the Greeks, Bd. II*, 1984.
- Ridgway 1997
Ridgway, B.S., *Fourth-Century Styles in Greek Sculpture*, Wisconsin 1997.
- Ruzicka 1992
Ruzicka, S., *Politics of a Persian Dynasty*, Oklahoma 1992.
- Saraçoğlu 1997
Saraçoğlu, A., *Antakya Yöresi Mezar Stelleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erzurum 1997.
- Saraçoğlu 2005
Saraçoğlu, A., "Hero Concept in the Light of Homer's Iliad and the Death of Sarpedon, Lycian Warrior", *Anadolu/Anatolia* 29, Ankara 2005, 57-79.
- Smith 1995
Smith, R.R.R., *Hellenistik Heykel*, İstanbul 1995.
- Stephanos Byzantini
Stephanos Byzantini, *Ethnikon*, edited by A. Meineke, Berlin 1849.
- Stewart 1990
Stewart, A., *Greek Sculpture*, New Haven-London 1990.

- Strabon
Strabon, *Geography*, (Translated by Horace L. Jones), The Loeb Classical Library, Harvard University Press 1917.
- Şahin 1975
Şahin, M.Ç., “Lagina’dan (Koranza) İki Yeni Yazıt”, *Anadolu (Anatolia) XVII* 1975, 177–185.
- Şahin 1976
Şahin, M.Ç., *The Political and Religious Structure in the Territory of Stratonikeia in Caria*, Ankara 1976.
- Şahin 1981
Şahin, M.Ç., *Die Inschriften von Stratonikeia, I.K. 21, 1: Panamara*, Bonn 1981.
- Şahin 1982
Şahin, M.Ç., *Die Inschriften von Stratonikeia, I.K. 22, 1: Lagina, Stratonikeia und Umgebung*, Bonn 1982.
- Şahin 1987
Şahin, M.Ç., “Zwei Inschriften Aus Dem Südwestlichen Kleinasien”, *EA 10*, 1987, 1–2.
- Şahin 1994
Şahin, M., *Miletupolis Kökenli Figürlü Mezar Stelleri ve Adak Levhaları*, (Yayınlanmış Doktora Tezi), Erzurum 1994.

- Şahin 1996
N. Şahin, “Beyaz Lekythos’lar Işığında
Klasik Devirde Atina’da Ölüm
İkonografisi ve Ölü Kültü”, *Arkeoloji
Dergisi IV*, 1996, 143-167.
- Tacitus
Tacitus, *Annals*, (Translated by John
Jackson), The Loeb Classical Library,
Harvard University Press 1925.
- Thönges-Stringaris 1965
Thönges-Stringaris, R.N., “Das
Griechische Totenmahl”, *Ath.Mitt* 80,
1965, 1-115.
- Titus Livius
Titus Livius, *History of Rome (Ab Urbe
Condita)*, (Translated by B.O. Foster-
F.G. Moore-Evan T. Sage-A.C.
Schlesinger), The Loeb Classical Library,
Harvard University Press 1919.
- Tuchelt 1979
K. Tuchelt, *Frühe Denkmäler Roms in
Kleinasien*, *IstMitt*, Beihefte 23, 1979.
- Tırpan 1998
Tırpan, A.A., *Stratonikeia Augustus-
İmparatorlar Tapınağı*, Konya 1998.
- Trendall 1989
Trendall, A.D., *Red Figure Vases of
South Italy and Sicily*, New York 1989.

Varinlioğlu 1990

Varinlioğlu, E., “1989 Stratonikeia Kazıları”, *KST XII* 2, 1990, 219-224.

Yakar 1976

Yakar, J., “Hittite Involvement in Western Anatolia”, *AnatSt. XXVI*, 123-124.

Yaylalı 1979

Yaylalı, A., *Hellenistik Devir İzmir Kökenli Figürlü Mezar Stelleri*, (Yayınlanmamış Doçentlik Tezi), Erzurum 1979.

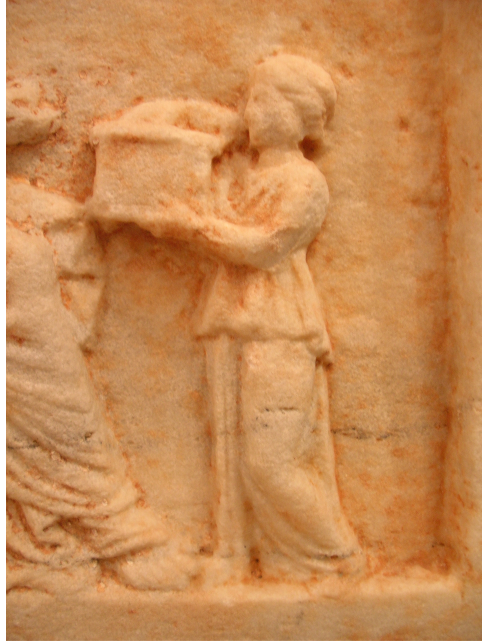
LEVHALAR

LEVHA I**Resim 1****Rhodaineta Steli****Resim 2****Pudicitia Tipindeki Kadın Figüründen Ayrıntı**

LEVHA II**Resim 3****Pudicitia Tipindeki Kadın Figürünün Üst Gövdesinden Ayrıntı****Resim 4****Pudicitia Tipindeki Kadın Figürünün Alt Gövdesinden Ayrıntı**

LEVHA III**Resim 5**

Pudicitia Tipindeki Kadın Figürünün Ayakları ve Diphros'u

Resim 6

Pudicitia Tipindeki Kadın Figürünün Yardımcısı Küçük Kız Figür

LEVHA IV**Resim 7****Yardımcı Figürün Üst Gövdesinden Ayrıntı****Resim 8****Yardımcı Figürün Alt Gövdesinden Ayrıntı**

LEVHA V**Resim 9****Resim 10**

LEVHA VI**Resim 11****Resim 12**

LEVHA VII

Resim 13
Asker Gurgos ve Oğlu

Resim 14
Figürlerin Gövdelerinden Ayrıntı

Levha VIII

Resim 15
Küçük Figürden Ayrıntı

Resim 16
Sol Alt Çerçeve Kenarında Betimlenen Köpek

LEVHA IX

Resim 17
Ayakta Duran Cepheden Betimlenmiş Asker

Resim 18
Cepheden Betimlenmiş Askerden Ayrıntı

LEVHA X**Resim 19****Khrysaor****Resim 20****Khrysaor'un Başı**

LEVHA XI

Resim 21
Khrysaor'un Gövdesi

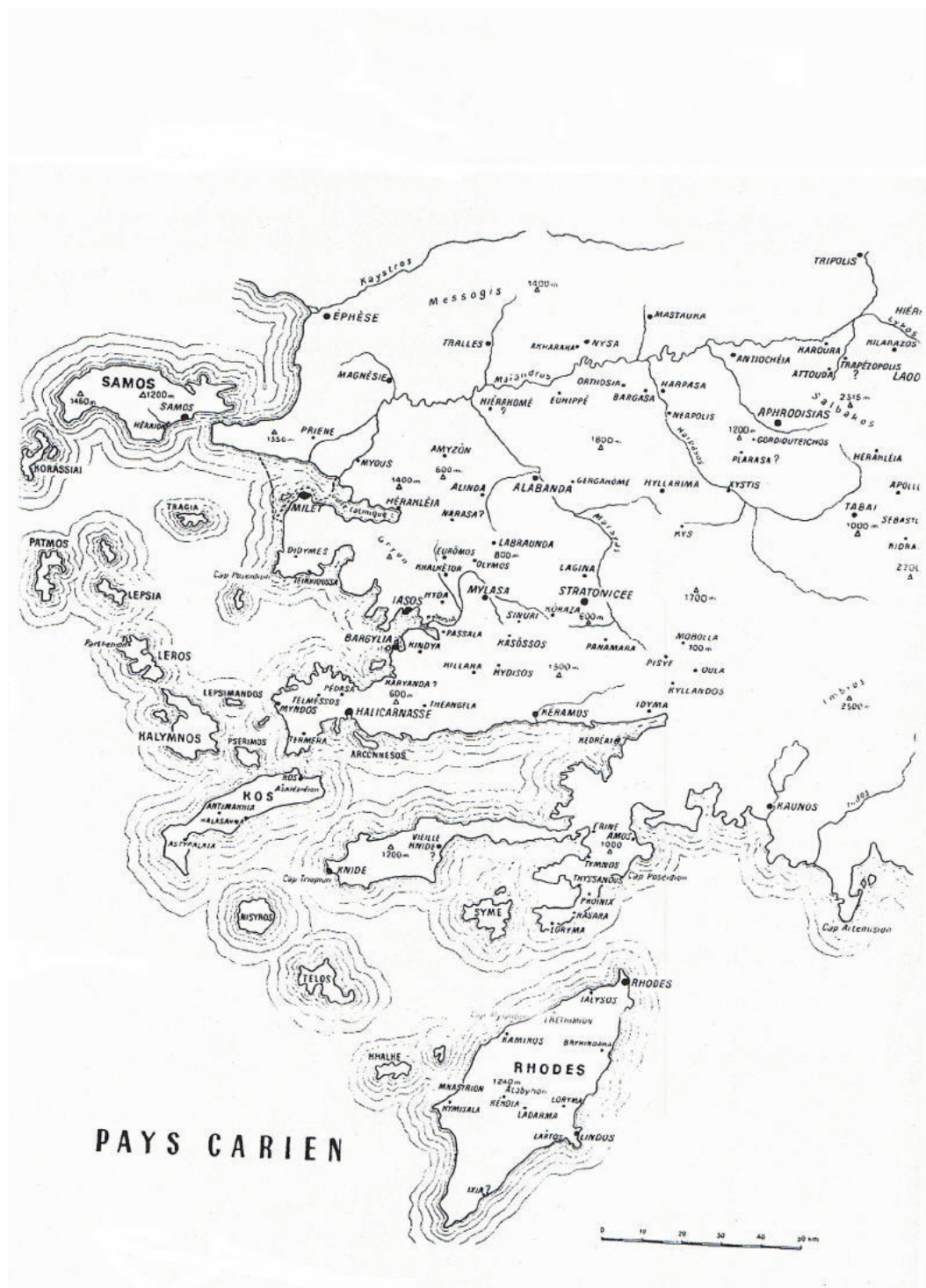
Resim 22
Hermophilos

LEVHA XII

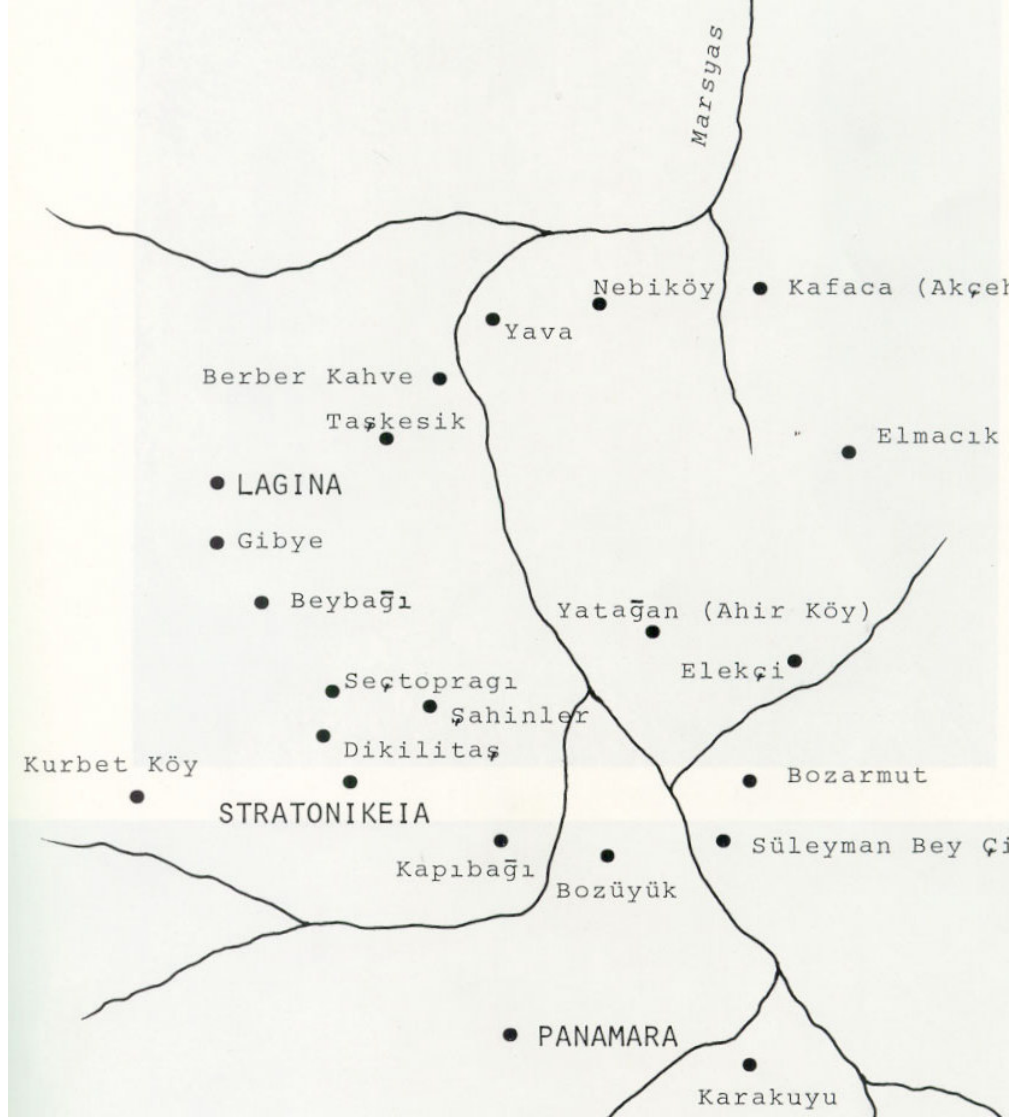
Resim 23
Hermophilos'dan Ayrıntı

EKLER

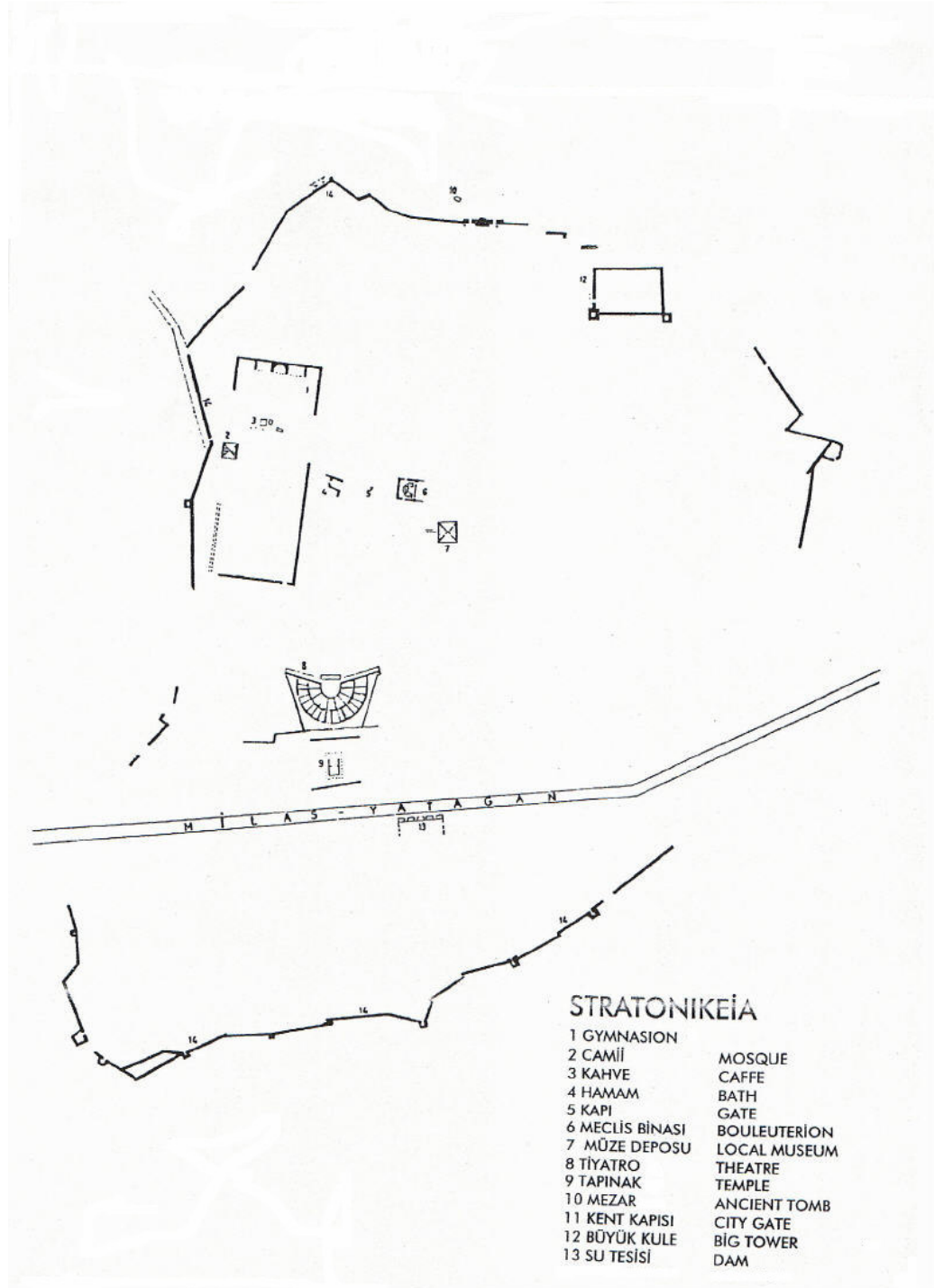
Ek I. Karia Bölgesi

Ek II. Stratonikeia Bölgesi

Ek III. Stratonikeia Kent Planı

ÖZGEÇMİŞ

İlkay Aydaş 29.05.1977 yılında Adana’da doğdu. 1997 yılında Selçuk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Klasik Arkeoloji Bölümü’nde Lisans eğitime başladı. Lisans eğitimi boyunca Prof. Dr. Ahmet A. Tırpan başkanlığında yürütülen, Muğla İli, Yatağan İlçesi, Turgut Köyü sınırları içerisinde yer alan Lagina Hekate Kutsal Alanı arkeolojik kazılarına katıldı.

Lisans eğitimi süresince Selçuk Üniversitesi, Eğitim Fakültesi’ne devam edip Sınıf Öğretmenliği diploması aldı. Konya’da bir yıl stajyer öğretmen olarak görev yaptı.

2004 yılında Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Bölümü’nde Yüksek Lisans eğitime başladı.